

กรมศิลปากร
นิทรรศการห้องสมุด

พระมหาบุรุษลักษณะ

คณะศิษยานุศิษย์พิมพ์แจกในงาน

ฉลองพระพุทธรูปปางนาคปรกและรูปพระเทพสังวรวิมล

40

ณ วัดเชตุพนสุขารามวรวิหาร

ท่าเรือบางกอกขึ้นี จังหวัดสมุทรสงคราม

วันที่ ๒๖-๒๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐

กรมการปกครอง
บริเวณท่าเรือของจังหวัด

วันที่ ๕๕ / ส.ค. / ๑๗
เลขทะเบียน ๑๕๗๓
เลขหมู่

พระมหาบุรุษลักษณะ

คณะศิษยานุศิษย์พิมพ์แจกในงาน

ฉลองพระพุทธรูปปางนาคปรกและรูปพระเทพสังวรวิมล

ณ วัดเชตุพนสุขารามวรวิหาร

อำเภอบางคณที จังหวัดสมุทรสงคราม

วันที่ ๒๖-๒๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐

พระมหาบุรุษลักษณะ

- พิมพ์ครั้งแรก ฉบับโรงพิมพ์วัชรินทร์
(พิมพ์ร่วมกับอาศารีย์วินัยและมงคล
๓๘ ประการ) พ.ศ. ๒๔๔๔
- พิมพ์ครั้งที่สอง ในงานศพ นางจาก บุญวานิช
(พิมพ์ร่วมกับอาศารีย์วินัยและมงคล
๓๘ ประการ) พ.ศ. ๒๔๗๘
- พิมพ์ครั้งที่สาม ในงานศพ นางบุญมี อารรณฤทธิ
(บุญมี กาญจนลักษณ์) (พิมพ์ร่วมกับ
อาศารีย์วินัยและมงคล ๓๘ ประการ) พ.ศ. ๒๕๐๔
- พิมพ์ครั้งที่สี่ ในงานหล่อพระพุทธรูปปางนาคปรกและ
รูปพระเทพสังวรวิมล พ.ศ. ๒๕๑๐

คำนำ

นายจรูญ มาสุกวนิช ได้รับมอบนิตะจากคณะ
ศิษยานุศิษย์ของพระเทพสังวรวิมล มาแจ้งความประสงค์ต่อ
กรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่องพระมหาบุรุษ
ลักษณะ กับขอนำเรื่องปฐมสมโพธิกถาเฉพาะตอนมงคล
๓๐๘ และอนุพยัญชนะ ๘๐ มารวมพิมพ์ไว้ด้วย เพื่อแจก
เป็นที่ระลึกในงานหล่อพระพุทธรูปปางนาคปรกและรูปพระ-
เทพสังวรวิมล เจ้าอาวาสวัดเจริญสุขารามวรวิหาร กำหนด
งานวันที่ ๒๖-๒๗ พฤษภาคม ๒๕๓๐ ณ วัดเจริญสุขาราม-
วรวิหาร อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม กรม-
ศิลปากรพิจารณาแล้วอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประ-
สงค์

เรื่องพระมหาบุรุษลักษณะนี้ ปรากฏในคำปรารภ
ว่า สมเด็จพระวันรัต ซึ่งรับพระสุพรรณบัฏเป็นที่สมเด็จพระ
พระอริยวงศญาณ ฯลฯ สถิต ณ พระศรีรัตนมหาธาตุ-

(๖)

รวริหาร พระอารามหลวง แปลถวายพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (คือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๗ ในรัชกาลที่ ๒ สมเด็จพระวันรัตองค์นี้ คือ สมเด็จพระสังฆราช (ม) วัดมหาธาตุ เมื่อแปลเรื่องพระมหาบุรุษลักษณะนี้ยังเป็นสมเด็จพระวันรัต และสถิตวัดราชบูรณะ ยังมไ้มาอยู่วัดมหาธาตุ เพราะเวลานั้น สมเด็จพระสังฆราช (สุก) ยังมพระชนม์อยู่ ต่อสมเด็จพระสังฆราช (สุก) สิ้นพระชนม์ เมื่อวันพุธที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๕๘ แล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงทรงตั้งสมเด็จพระวันรัต (ม) วัดราชบูรณะ เป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๓๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๕๘ แล้วเห้มาอยู่วัดมหาธาตุ ณ วันจันทร์ที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ค่ำเดียวกัน เพราะฉะนั้นข้อความในคำปรารภที่ว่า สมเด็จพระวันรัต ซึ่งรับพระสุพรรณบัฏเป็นทสมเด็จพระอริยวงศ์ญาณนั้น หมายถึงว่าทรงแปลถวาย เมื่อยังดำรงสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระวันรัต อยู่วัดราชบูรณะ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๗ คือก่อนเวลาเป็นสมเด็จพระสังฆราช ๒ ปี

(ก)

นอกจากเรื่องนั้น ยังได้แปลเรื่องอาคาริยวินัย
ฆราวาส ซึ่งเป็นตอนหนึ่งในมงคลกถา ซึ่งถวายพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เมื่อยังดำรงพระยศเป็น
พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ด้วย

สมเด็จพระสังฆราช (ม) องค์นี้ปรากฏว่าได้ทรง
จัดการที่สำคัญทางพุทธจักรในรัชกาลที่ ๒ หลายอย่าง เช่น
เมื่อราว พ.ศ. ๒๓๕๓ เวลานั้น สมเด็จพระสังฆราช (ส) ก
วัดมหาธาตุ ทรงชราภาพพลภาพ สมเด็จพระสังฆราช (ม)
แต่ครั้งยังเป็นสมเด็จพระวันรัตน์พระราชาภิหารแทน ได้
จัดสมณทูตไปลังกาเป็นคราวแรกในกรุงรัตนโกสินทร์ ได้
รวบรวมจดหมายเหตุ เมื่อพระอุบาลีและพระวิสุทธาจารย์
ออกไปลังกา ครึ่งกรุงเก่าเรียบเรียงขึ้นไว้ และเมื่อเป็น
สมเด็จพระสังฆราชแล้วก็ได้ทรงเรียบเรียงหนังสืออโวกาถานุ-
สาสน์ ส่งสอนข้อปฏิบัติแก่พระภิกษุสามเณร ได้ใช้เป็น
สังฆานัติ ทิวสังฆมณฑลสมัยนั้น ครั้นต่อมาเมื่อ พ.ศ.
๒๓๖๐ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีพระราช

(ง)

ประสงค์จะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลให้เป็นพิเศษยิ่งขึ้น ท่าน
ก็ได้ถวายพระพรให้ทรงทำพิธีอุทิศกุศลเป็นครั้งแรกในสมัย
กรุงรัตนโกสินทร์ อันเป็นแบบแผนให้พุทธศาสนิกชนชาว
สยามได้ดำเนินตามต่อมาจนกาลทุกวันนี้

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศล ซึ่งบรรดาคณะ
ศิษยานุศิษย์ได้พร้อมใจกันจัดงานนี้ขึ้น ตลอดจนให้พิมพ์
หนังสืออันมีค่าออกเผยแพร่เป็นธรรมวิद्याทาน จงเป็น
ปัจจัยให้บรรดาคณะศิษยานุศิษย์ ประสพแต่ความสุขความ
เจริญด้วยจตุรพิธพรชัยด้วยกัน เทอญ.

กรมศิลปากร

๙ พฤษภาคม ๒๕๑๐

คำปรารภ

เมื่อปลายเดือนกรกฎาคม ๒๕๐๘ พระเดชพระคุณ
ท่านเจ้าคุณอาจารย์ พระเทพสังวรวิมล (เจียง วนฺธสโร)
ได้เริ่มอาพาธ ตอนแรกอาการยังไม่สู้มากนัก ท่านเล่าว่า
คืนวันหนึ่ง ระหว่างวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๐๘ ตรงกับ
วันเสาร์ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะเส็ง เวลาประมาณ
๐๒.๐๐ นาฬิกาเศษ ขณะที่ท่านจำวัดอยู่ทุกฎเจ้าอาวาส
ณ วัดเจริญสุขารามวรวิหาร ได้เกิดนิมิตฝันไปว่า มีงู
หงอนขนาดใหญ่ตัวหนึ่ง มีลักษณะเป็นที่เกรงขามยิ่งนัก
ได้มากัดที่เท้าขวาของท่าน ในความฝันว่าได้รับทุกขเวทนา
และเจ็บปวดอย่างมาก เหลือที่จะทนต่อเหตุการณ์นั้นได้
จนสะดุ้งตื่นขึ้นด้วยความตกใจ และท่านก็ยังรู้สึกเกรงกลัว

(๒)

หวาดเสียวอยู่เป็นเวลานาน จนกว่าจะสำรวจสติได้เป็น
ปรกติ นับแต่คนที่ฉันนั้นเป็นต้นมา อาการอาพาธของท่าน
ได้เริ่มหนักขึ้นเป็นลำดับ มีการปวดศีรษะมีตหน้าและระอึก
อาการระอึกนี้ ทำความทรมานให้แก่ท่านเป็นอันมาก
กล่าวคือ เวลาระอึกในระยะแรกก็ระอึกพอประมาณ แต่
ต่อไปก็ระอึกถี่หรือเร็วขึ้นตามลำดับ จนจะหมดลม
หายใจ เมื่อได้รับการรักษาพยาบาล อาการระอึกก็ค่อย
ผ่อนคลายเป็นหายบ้าง แต่จะอยู่ในอาการสงบได้ราว
ประมาณหนึ่งชั่วโมงเป็นอย่างนาน แล้วก็เริ่มกลับระอึก
ขึ้นอีก มีอาการหมุนเวียนกันอยู่เช่นนี้ตลอดเวลา

การรักษาพยาบาล ได้รับความอนุเคราะห์จาก
พันโท ชุนจันงบูรณแพทย์ เป็นผู้ถวายยาฉีดและยานั้น
เป็นลำดับมา ตั้งแต่ต้นจนถึงวันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๐๘
อาการอาพาธของท่านมีแต่ทรงกับทรุด จนเป็นที่น่าวิตกแก่
ผู้ถวายการรักษาพยาบาล และสุดท้ายจะทำกรักษาพยาบาล

(๓)

บาลอยู่ภายในวัดได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น พระเถรานุเถระภายในวัดฯ คณะกรรมการวัดฯ และคณะศิษยานุศิษย์ จึงได้ร่วมประชุมปรึกษาหารือกัน พร้อมทั้ง พันโท ชุนจำนง บุรณแพทย์ ที่ประชุมเห็นสมควรให้ส่งท่านไปรักษาที่โรงพยาบาลจังหวัดราชบุรี เพราะมีเครื่องอุปกรณ์การแพทย์ และการพยาบาลรักษาพร้อมมูล ตั้งแต่วันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๐๘ คณะของที่ประชุม นั้น จึงได้นำท่านไปยังโรงพยาบาลจังหวัดราชบุรี โดยมี พันเอก ศักดิ์ ชินวัตร แห่งกรมการทหารช่างจังหวัดราชบุรี เป็นเจ้าของไข้แทนในนามของคณะศิษยานุศิษย์ ได้ฝากไว้กับนายแพทย์สมนึก วัฑฒนาการ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลจังหวัดราชบุรี และก็ได้รับการถวายอนุเคราะห์จากนายแพทย์สมนึก วัฑฒนาการ เป็นอย่างดี โดยให้ท่านพักรักษาตัวอยู่ ณ ดึกแสงรำลึก ห้องเลขที่ ๓๐ นับว่าได้รับความสะดวกรบายเป็นอย่างยิ่ง

ท่านเล่าให้ฟังว่า เมื่อได้รับการรักษาพยาบาลอยู่

(๔)

ที่โรงพยาบาลนั้น อาการอื่น ๆ ก็ค่อยดีขึ้น . แต่อาการ
ระอึกนัยมอยู่เสมอ ชั่วแต่มีอาการเบาบางลงบ้างเล็ก
น้อย ทั้ง ๆ ที่ได้รับการรักษาพยาบาลจากนายแพทย์อย่าง
ดียิ่ง ท่านจึงมารว้าลึกถึงเหตุการณ์ในความฝันก่อนจะเริ่ม
อาพาธหนักว่า ได้มุ่งหุงอนขนาดใหญ่ตัวหนึ่งมากดทเทา
ขวาของท่าน ท่านจึงคิดนึกต่อไปถึงกฎแห่งกรรมว่า หรือ
จะเนื่องด้วยบุรพกรรมที่ท่านได้กระทำมาในอดีตชาติ ท่าน
จึงได้สำรวจมัจจดงส์จจาธิฐานว่า ถ้าหากในอดีตกาลที่
ผ่านมา ท่านเคยมีเวรมกรรมที่ใดกระทำไว้ต่อหุงอนใหญ่
นั้นแล้ว ก็พร้อมที่จะขอรบซึ่งกรรมนั้น ถ้าหากท่านไม่เคย
มีเวรมกรรมต่อกันแล้ว ก็ขอให้เป็นอโหสิกรรมแก่ท่าน
ด้วย และขอให้หุงอนใหญ่นั้น จงมาสำแดงตุดอนพิษ
ที่เกิดแก่ท่านกลับคืนไป และเมื่อท่านหายจากอาพาธ
ครั้งแล้ว จะจัดการ สร้าง พระพุทธรูปปาง นาคปรก
ถวายเป็นพุทธรูปบูชา เพื่ออุทิศส่วนกุศลนั้นส่งไปให้แก่เจ้า
กรรมนายเวรและสรรพสัตว์ทั้งหลาย ตลอดทั้งหุงอนใหญ่

(๕)

ทมากกว่าตามความผันนนวนด้วย ทงนจะเป็นด้วยกำลังแรง
แห่งปณิธานความปรารถนาหรือ อำนาจแห่ง สัจจวิษฐาน
ของท่านหรือไม่ก็ตาม ปรากฏว่าในคืนนั้นเอง เวลา
ประมาณเที่ยงคืนล่วงแล้ว ขณะที่ท่านจำวัดหลับสนิทได้
ฝันไปว่า ได้มุงหองอันตัวใหญ่ได้มานอนชดอยู่ทปลายเท้า
ของท่าน และได้ส้าแดงฤทธิดุฑพิชที่เผดเดิมซึ่งได้กตไวนั้น
ทำให้รู้สึกว่อาการเจ็บปวดได้หายไปโดยฉับพลัน ท่านเล่า
ว่ เมอรูสึกตัวและตื่นขึ้นแล้ว รู้สึกว่จิตใจปลอดโปร่ง
สบายขึ้นเป็นอย่างมาก นับแต่คืนทผันนนั้นเป็นต้นมาอาการ
อาพาธของท่านก็ค่อยดีขึ้นเป็นลำดับ อาการระสือกนนั้นก็หายไป
ไป ทงน เพราะได้รับควมอนุเคราะห์เป็นพิเศษจากนาย
แพทย์สมันัก วิศวศรการ ผู้อำนวยการโรงพยาบาล และนาย
แพทย์อน ๆ อกหลายท่าน ตลอดจนทบุรุษพยาบาล นาง
พยาบาล และผู้ช่วย ๆ แห่งโรงพยาบาลจังหวัดราชบุรี ซึ่ง
ได้ถวายการรักษาพยาบาลอย่างดียิ่ง อาการอาพาธจึงได้

(๖)

หายเป็นลำดับมา จนท่านสามารถเดินทางกลับไปพักผ่อน
ยังวัดเจริญสุขารามวรวิหารได้ตามเดิมเมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน
๒๕๐๘ รวมเวลาที่ท่านไปรักษาพยาบาลอยู่ที่โรงพยาบาล
๒๐ วัน

ในขณะที่ท่านไปพักรักษาตัวอยู่นั้น นอกจากได้
รับความอุปถัมภ์ช่วยเหลือและเอาใจใส่เป็นอย่างดีจากทาง
โรงพยาบาลฯ แล้ว ยังได้รับความเมตตา ปธานิ์ ส่ง-
เคราะห์ และช่วยเหลือในการเยี่ยมเยียน อันมีเจ้าประคุณ
สมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพนฯ พระนคร ได้กรุณาไป
เยี่ยมถึง ๒ ครั้ง เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัด
ราชบพิธ พระนคร ได้กรุณาไปเยี่ยม ๑ ครั้ง และมีพระ-
เถรานุเถระจาก วัดต่าง ๆ ทั้งใน จังหวัดพระนคร และต่างจ้ง-
หวัดอีกเป็นจำนวนมาก ที่ได้กรุณาไปเยี่ยม พร้อมทั้งท่าน
ผู้มเกลยรัต และศิษยานุศิษย์ ตลอดทั้งคณะครูโรงเรียนเมธี-
สุนทรวิจิตรวิทยาลัย คณะครูโรงเรียนวัดเจริญสุขารามวร-

(๗)

วิหาร “วัฒนานุกรรตน” ได้ยุติเปลี่ยนแปลงกันไปเพื่อถวาย
กิจกรรมเป็นประจำทุกวัน ตั้งแต่ต้นจนกัณฑ์วัด ส่วนท่านผู้
มีเกียรติและศิษยานุศิษย์ นอกจากไปเยี่ยมเยียนถวายสิ่ง
ของแล้ว ยังมีจิตศรัทธาบริจาคที่ปัจจัยภัณฑ์ ตามกำลัง
ศรัทธา ถวายไว้เป็นค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล รวม
ทั้งสิ้นแล้ว เป็นเงิน ๑๒,๐๐๐ บาท แต่โดยที่ทางโรงพยา-
บาลขอรับแต่เพียงค่ายาเท่านั้น ส่วนค่าบริการอย่างอื่น ๆ
ทางโรงพยาบาลไม่ขอรับค่าตอบแทน ขอจัดถวายให้เป็น
พิเศษ เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านพิจารณาเห็นว่า ทางโรงพยา-
บาลแห่งนี้ มีจิตใจสูงมาก มีความเมตตา ปรานี เผื่อแผ่
และสงเคราะห์แก่คนทุกชั้น ทุกเพศ และทุกวัยเช่นนี้ ย่อม
ได้รับความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ท่านจึงได้ปรึกษากับศิษยา-
นุศิษย์แล้วมอบกัณฑ์ปัจจัยภัณฑ์จำนวนหนึ่ง ให้แก่นาย
แพทย์สมนึก วิทศวรการ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลราช-
บุรี เป็นเงิน ๖,๐๐๐ บาท เพื่อขอเช่าอู่ไว้ใช้สำหรับโรง-
พยาบาลต่อไป แล้วแต่จะเห็นสมควร ซึ่งผู้อำนวยการ ฯ

(๘)

ก็ได้รับไว้และจัดการถวายตามความประสงค์ของท่าน

บัดนี้ ความปรารถนา และ สัจจาธิษฐานของ
ท่านเจ้าคุณอาจารย์ ที่ได้ตั้งปณิธานไว้ นั้น ก็อันวยผลให้
สัมตามเจตนาแล้ว และขณมาของ ท่าน ก็ จะบรรจบครบ ๗
รอบ ๗๔ ปี ในปลายเดือนพฤษภาคม ๒๕๓๐ นี้แล้ว ดังนั้น
คณะกรรมการ คิษยานุศิษย์ และท่านที่เคารพนับถือใน
ท่าน จึงได้ปรึกษาร่วมกันกำหนดงานพิธีการบำเพ็ญกุศล
ขณมาของ ท่าน ที่ได้เวียนมาบรรจบครบ ๗ รอบ และจัด
การหล่อพระพุทธรูปปางนาคปรก ขนาดหน้าตักกว้าง ๒๕
นิ้ว ๑ องค์ ตามที่ท่านได้ตั้งปณิธานไว้ ในโอกาสเดียว
กันนี้ ก็จะได้หล่อรูปของท่านขนาดหน้าตักกว้างเท่ากัน ๑
รูป กับขนาดหน้าตักกว้าง ๔ นิ้ว อีก ๓๐๘ รูป นอกจาก
นั้นยังหล่อรูปของท่านขนาดเล็กและเหรียญ ออกตามสมควร
พร้อมกันในงานครั้งนี้ และเห็นเป็นการสมควรประมวงงาน
วันบำเพ็ญกุศล ถวายแก่ออดีตเจ้าอาวาสวัดเจริญสุขาราม-

(๕)

วรวิหาร กับงานวันพระลัทธิราชสมุทรมะฆังมุณฑลเข้าเป็น
งานเดียวกันด้วย จึงได้กำหนดงานพิธีการ ณ วันศุกร์—
อาทิตย์ ที่ ๒๖—๒๗ พฤษภาคม ๒๕๓๐ รวม ๓ วัน

เพื่อเป็นอนุสรณ์ แห่งงาน พิธีอัน สำคัญ ยิ่ง ครอง
คณะศิษยานุศิษย์จึงได้จัดพิมพ์หนังสือ พระมหาบุรุษลักษณะ
กับหนังสือปฐมสมโพธิกถาเฉพาะตอนที่กล่าวถึงมงคล ๓๐๘
และอนุพยัญชนะ ๘๐ ซึ่งเห็นว่าเหมาะสมแก่งานนี้ เพื่อเป็น
ธรรมบรรณาการ แก่ท่านที่ได้กรุณา มาให้ เกียรติในงาน
โดยทั่วกัน และขอขอบคุณกรรมศิลปินที่กรุณาคัดลอก
จัดทำหนังสือให้พิมพ์ ตลอดจนอำนวยความสะดวกให้ทุก
ประการจนเป็นที่เรียบร้อย กับได้รับความกรุณาจากพระ
เทพเมธี (กี มารชิโน) เปรียญ ๘ ที่ได้กรุณาช่วยตรวจ
สอบบาลี อรรถกถา และหนังสือเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
ของ เพื่อความถูกต้องสมบูรณ์ แต่โดยที่มเวลายาน้อย
ท่านจึงไม่สามารถจะค้นคว้าได้ตามที่ทางองไว้ได้ หวังว่า

หนังสือเล่มนี้ คงเป็นประโยชน์ในความรู้ และการศึกษาแก่
 ผู้ที่ใคร่รับตามสมควร

อนึ่ง ขอเรียนชี้แจงไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า ความมุ่ง
 หมายเดิมจะ พิมพ์ เฉพาะ หนังสือพระมหาบุรุษลักษณะเท่า
 นั้น แต่จากผลการตรวจสอบ ปรากฏว่า รูปมงคล ๓๐๘
 ในพระมหาปรีดีลักษณะที่ ๒ ในหนังสือพระมหาบุรุษ
 ลักษณะดังกล่าว แตกต่างกับ หนังสือ ปฐมสมโพธิ
 กถา จึงได้ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือปฐมสมโพธิ
 เฉพาะตอนรูปมงคล ๓๐๘ ไว้ด้วย เพื่อเทียบเคียงกัน และ
 เห็นสมควรพิมพ์อนุพยัญชนะ ๘๐ ไว้ด้วย เพื่อให้
 สมบูรณ์และสะดวกแก่การศึกษา ส่วนในอรรถกถาสุมังคล
 วิลาสินี กล่าวแสดงรูปมงคลที่พระเจ้าพุทธบาทไว้พอเป็นตัวอย่าง
 ไม่ครบ ๓๐๘ ปัญหาว่านับรูปมงคลกันอย่างไรจึงจะ
 ครบ ๓๐๘ และเมื่อได้ตรวจสอบรูปลายพระเจ้าพุทธบาทแห่ง
 พระพุทธไสยาสน์ ที่วัดพระเชตุพนาก็แตกต่างกับหนังสือพระ

(๑๑)

มหาบุรุษลักษณะ และ หนังสือปฐมสมโพธิกถาที่พิมพ์ไว้
และเมื่อลงนิตยตาม ช่างรูปจะไม่ครบ ๓๐๘ หากนับรูป
ทวป ๔ ซึ่งเป็นภาพเดียวที่ใกล้กัจจกรแยกเป็น ๔ จึง
ได้ ๓๐๘ ขอฝากไว้ให้นักปราชญ์ได้พิจารณาต่อไปด้วย.

คณะศิษยานุศิษย์

วัดเจริญสุขารามวรวิหาร

วันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๑๐

กรณารัตน

ในชีวิตของข้าพเจ้า ได้ประสบการป่วยเจ็บครั้งใหญ่อยู่สองสามครั้ง เช่นคราวเป็นอัมพาตเมื่อหลายปีมาแล้ว เป็นเหตุให้เดินไม่ถนัดมาจนบัดนี้ แต่การป่วยครั้งใหญ่ที่กล่าวได้ว่า ไม่ได้สติสัมปชัญญะและเกือบเอาชีวิตไม่รอด ซึ่งเรียกกันว่าเซ้าชนโคมานัน ก็เมื่อกกลางปี ๒๕๐๘ ป่วยเป็นโรคไตไม่ทำงาน จนถึงต้องไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลจังหวัดราชบุรีอยู่ถึงสองเดือน

การเจ็บไข้ได้ป่วยก็เป็นธรรมดาของสังขาร แต่ทว่าการป่วยครั้งหลังดังกล่าวนี้ ติดตามมาด้วยทุกขเวทนาอันหนักหน่วงเหลือประมาณ ต้องอาศัยขันติธรรมอย่างยิ่งจึงสามารถสำรวจมสติอารมณ์ และตั้งจิตคิดถึงความแปร-

(๑๓)

ปรวณของสังฆาร แล้วตั้งสัตยาภิษฐานไว้ว่า เมื่อหายป่วย
แล้วจะสร้างพระพุทธรูปปางนาคปรกเป็นพุทธรูปฯ ในที่สุด
ข้าพเจ้าก็หายจากโรค บรรดาศิษยานุศิษย์เมือทราบเจต-
จำนงต่างก็ช่วยร่วมกันจัดดำเนินการด้วยสามัคคีธรรม พร้อม
กับกำหนดงานบำเพ็ญกุศลฉลองอายุ ๗ รอบ (๗๕ ปี) ของ
ข้าพเจ้า ซึ่งจัดให้มีการหล่อรูปของข้าพเจ้า และงาน
บำเพ็ญ กุศลถวาย อดิตเจ้าอาวาสวัด เจริญสุขารามวรวิหาร
กับงาน วันพระ ลัก ราชสมุทเมธิ มูลนิธิ ใน คราว เดียวกันนั้น
ด้วย ข้าพเจ้าก็ขออนุโมทนา

ระหว่างที่ข้าพเจ้านอนป่วยพักรักษาตัวอยู่นั้น ได้
รับความอนุเคราะห์การปรนนิบัติจากศิษยานุศิษย์ด้วยความ
ลำบากตรากตรำ และได้รับการรักษาพยาบาลจากบรรดา
นายแพทย์ พันโท ขุนจ้านงบูรณแพทย์ นายแพทย์สัมพันธ์
วิทิศร์ถการ ผู้อำนวยการโรงพยาบาล นายแพทย์อนันต์
และพยาบาลที่โรงพยาบาลจังหวัดราชบุรีเป็นอันดี ความ

(๑๔)

บวชใช้จึงได้หายเป็นลำดับ อนึ่ง ได้มบรรดาท่านที่เคารพ
นับถือและท่านผู้เมตตา เกียรติ ตลอดจนศิษยานุศิษย์ได้กรุณา
ไปเยี่ยมเยียน อาทิ ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต วัด
พระเชตุพนฯ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดราชบพิธ
พระเถรานุเถรทั้งในจังหวัดพระนครและต่างจังหวัด นอก
จากยังมีผู้ได้กรุณา ถวายของ และ ทรัพย์สินอันเป็นค่ายา
และรักษาพยาบาลอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นที่ซาบซึ้งแก่
ข้าพเจ้าเป็นอันมาก จึงขอถือโอกาสขอบพระเดชพระคุณ
และพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้ทุกท่าน

งานพิธี พุทธาภิเษก หล่อ พระพุทธรูป ปางนาคปรก
พร้อมกับงานกุศลอันดังกล่าวในครั้งนี้ ได้รับพระเมตตา
ปราณีจากองค์สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระ
สังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก วัดมกุฏกษัตริยาราม เสด็จ
มาทรงเป็นประธานในงานพิธีด้วย นับว่าเป็นเกียรติอันสูง
และเป็นพระกรุณาธิคุณเป็นอย่างยิ่ง ตลอดจนพระมหา-

(๑๕)

เถรานุเถระวัดต่าง ๆ ท่านผู้มีเกียรติ และศิษยานุศิษย์ที่ได้
กรุณาให้เกียรติมาร่วมงานครั้งนี้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณและ
อนุโมทนาไว้ ณ ที่นี้ด้วยดีทุกถ้วน.

พระเทพสังวรวิมล

เจ้าอาวาสวัดเจริญสุขารามวรวิหาร
และเจ้าคณะอำเภอบางคันท

วัดเจริญสุขารามวรวิหาร
อำเภอบางคันท จังหวัดสมุทรสงคราม
วันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๑๐

สารบัญ

หน้า

พระมหามุรุษลักษณะ

๓

จำแนกพระมหาปุริสลักษณะเป็นนัยโดยอาการ ๔ ๓๕

พระพุทธเจ้าบำเพ็ญพระบารมีเป็นอริก ๓ ประการ ๓๖

ปฐมสมโพธิกถา

มงคล ๓๐๘ ๕๐

อนุพยัญชนะ ๘๐ ๕๒

พระมหาบุรุษลักษณะ

ศรีศกัณฐ์ พระพุทธศักราชล่วงแล้ว ๒๓๕๗ พระ
วสันต ๕ ค่ำ จุลศักราช ๑๓๗๖ ปีจอ อดิศัย เจ้า
ประคุณสมเด็จพระวันรัต ซึ่งรับพระสุพรรณบัฏ เป็นที่สม
เด็จพระอริยวงษญาณปริยัติวราสังฆราชาธิบดี ศรีสัมมุต
มาปรินายก ติปิฎกธราจาร สถฤทธิชัยสารสุนทร มหา
คณิศรทักษิณา สถฤทธิสังฆคามวาสีอรัญวาสี เป็นประธาน
ฐานาทุกคณานิกรจัตุพิชบรรลัษ สัตถ ๓ พระศรีรัตนมหา
ชาตุรวรวิหารพระอารามหลวง แปรพระมหาปริัติลักษณะ
ถวาย พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร ตามวาระ
พระบาลีในคัมภีร์พระมหาปธานสูตรในทนิทกายนมหาวรรค
แล่นดลปกาสันฎกา แลฎกาชานาลังการเป็นอาทิ อัน
ตำแดงซึ่งมหาปริัติลักษณะ ๓๒ ประการ

พระมหาปริสัถลักษณะเป็นปถม คือ สุปติฏฐิตปาถ
 งามพระบาทประดิษฐานเป็นอันดี เพราะเหตุพนักพระบาท
 เต็มเป็นอันดี ดุจหนงพนักแห่งเกือกทอง เมอจะย่างลงกับ
 พนัก ผ้าพระบาทถกตองพนักพร้อมกันทั้งต้น เมอจะยกขึ้น
 จากพนักพนักจากพนักชนพร้อมกัน ๓ ๓

พระมหาปริสัถลักษณะเป็นค้ำบสองนั้น คือ จักร
 ลักษณะในพนักผ้าพระบาททั้งสอง จักรนั้นประกอบไปด้วย
 กำพันหนึ่ง แลประกอบไปด้วยกงแลคุมบริบูรณ์ด้วยอาการ
 ทั้งปวง คุมแห่งจักรนั้นปรากฏในท่ามกลางแห่งผ้าพระบาท
 แลมีรอยลวดกลมที่กำหนด โดยรอบขอบคุมก็ปรากฏ
 รอยวงรอบปากช่องคุมก็ปรากฏ ปากลวดในภายในคุมก็
 ปรากฏ กำพันหนึ่งนั้นแต่ละอัน ๆ ก็มีรอยลวดในริม
 ขางทั้งสอง ทรมขอบกงนมีรอยลวดแอกกลมปรากฏ เป็น
 ระเบียบเรียบร้อยไปโดยรอบ

ในคัมภีรชานาลังการได้ความว่า จักรลักษณะใน
 ผ้าพระบาททั้งสองมีกำตะพัน ๆ ล้วนมีพรรณอันแดง กง-
 จักรนั้นมพรรณดุจหนงพรรณแห่งทอง คุมจักรนั้นมสีดง

สี่แหวอนทนิล ปากตุ่มนมนมรดกกลม ท่ามกลางปากตุ่ม
 นนมของ ภายนอกกัจจกรนั้นจึงมีรอยรูปมงคลเป็นอัน
 มาก

สัตติ คือ รูปพระแสงหอก ๓ สิรีวัจโน คือรูป
 แว่นส่องศิริ ๓ นันทิยาวัตตัง คือ รูปดอกพุด ๓ โสวัฏฐิ
 กัง คือ รูปสร้อย ๓ วัฏฐังสกัง คือ รูปเครื่องประดับ
 กรรณ ๓ วัฑฒมานัง คือ รูปดอกไม้เป็นเครื่องประดับ ๓
 ภัททปิฐัง คือ ตัง ๓ ปาสาโท คือ ปราสาท ๓ ไตรณัง
 คือ เสาต้าย ๓ เสดนัตตัง คือ เสดนัตตร ๓ ชัคคัง คือ รูป
 พระขรรค์ ๓ ตาลวณัญจ คือรูปพัดใบตาล ๓ มยุรหัตถัง
 คือรูปกำแซ่หางนกยูง ๓ จามรัง คือพัดอันแล้วไปด้วย
 ขนทรายจามรี ๓ อุณหิสสัง คือมงกุฏ ๓ สุมณฑามัง คือ
 พวงดอกมลิ ๓ นิลุปลัง คือ ดอกอุบลเขียว ๓ เสดุปลัง
 คือ ดอกอุบลขาว ๓ รัตตุปลัง คือ ดอกอุบลแดง ๓
 รัตตปทุมัง คือ ดอกบัวแดง ๓ เสดุปทุมัง คือดอกบัวขาว ๓
 ปุณณชโย คือ หม้ออันเต็มไปด้วยน้ำ ๓ ปุณณปาฐิ คือ

๑. ถาดอันเต็มไปด้วยน้ำ ๑. สุวณณกลลสัมปยุณปัตตัง คือ
 ๒. บาตรอันเต็มไปด้วยเปลือกทอง ๑. สมุทโท คือ มหาสมุทร ๑
 ๓. จักกวาพัพพโต คือ เขาจักรวาฬ ๑. หิมวันตัพพโต คือ
 ๔. เขาหิมพานต์ ๑. เมรุัพพโต คือ เขาพระเมรุ ๑* สूरีย
 ๕. มณฑลสัง คือ มณฑลพระอาทิตย์ ๑. จันทมณฑลสัง
 ๖. คือ มณฑลพระจันทร์ ๑. สปริวาราจตุมาหาทิปา คือ ทิว
 ๗. ใหญ่ทั้งสี่กับทิวบริวาร ๑. สปริโส สัตตรัตนสมังคี จักก
 ๘. วัตติ คือ พระยาจักรพรรดิ ๑. อันพร้อมไปด้วยแก้ว ๑
 ๙. ประการ กับทั้งบริสุทธิ ๑. ทักขินาวัฏฐเสตสังขัง คือ สังข
 ๑๐. ทักขินาวัฏฐมพรรณอันขาว ๑. สุวณณมัจฉยุคสัง คือ คุ
 ๑๑. แห่งปลาทอง ๑. จักกาวัชัง คือ จักราวัช ๑. สัตตมหา
 ๑๒. คังคา คือ มหาคงคาทั้งหลาย ๑. สัตตกลุบบัพพตา คือ
 ๑๓. เขาบริภันท์ ๑. กุลบรรพตทั้งหลาย ๑. สัตตสันตสาครา
 ๑๔. คือ สันตครสาครทั้งหลาย ๑. สุวณณหังสราชา คือ พระ
 ๑๕. ยานหงส์ทอง ๑. สุสุमारราชา คือ พระยาจรเข้ ๑. ราชปฏา-

กิ่ง คือ ขงชาย ๑ ขงปฏาก ๑ **สุวรรณสีวิกา** คือ คาน
 หามทอง ๑ **สุวรรณพาลวิษขน์** คือ พัตพาลวิษขน์อัน
 ขจัดด้วยทอง ๑ **เกลาส์บีพโต** คือ เขาไกรลาส ๑
สีหราชา คือพระยาวัสสุกรีนาคราช ๑ **สุบิณณราชา**
 คือ พระยาราชสีห์ ๑ **พยัคฆราชา** คือพระยาเสือโคร่ง ๑
พลาหกอัสสรราชา คือ พระยาม้าวลาหก ๑ **อุโปสถหัต**
ติราชา คือ พระยาข้างอุโบสถ ๑ **พาสูกีนาคราช** คือ
 พระยาวัสสุกรีนาคราช ๑ **สุบิณณราชา** คือพระยาครุฑ ๑
อุสุภราชา คือ พระยาโคอุสุภราช ๑ **เอราวัณนหัตติราชา**
 คือ พระยาข้างเอราวัณ ๑ **สุวรรณมังกโร** คือ มังกร
 ทอง ๑ **จตุมุขมหาพรหมมา** คือ จตุรมุขมหาพรหม ๑ **สุ**
วณณนาวา คือ เรือทอง ๑ **สวัจฉกาเชนุ** คือ แม่โค
 กับทั้งบุตร ๑ **กิงปรีโส** คือกัณนร ๑ **กัณนรี** คือ นาง
 กัณนร ๑ **กรวิโก** คือ นกการเวก ๑ **มยุรราชา** คือ
 พระยานกยูง ๑ **โกญจราชา** คือ พระยานกกระเรียน ๑
ชวิญชวกราชา คือ พระยานกกระหิต ๑ **จกวกกราชา**
 คือพระยณกจากพราก ๑ **ฉเทวโลกา** คือ กามาพจรเทวโลก
 ๖ **โสฬสพรหมโลกา** คือ พรหมโลก ๑๖

ลึกรินบได้ ๓๐๘ ด้วยกัน สัมด้วยพระบาทพระ-
 อาจารย์เจ้านมัสการไว้ว่า

อัญชุตตรสดัง ยัสต์ มังคลัง จรณัจเจ
 จักกลักชนลัมบันเน นเม ตัง โลกนายกั

เป็นเนื้อความว่า รูปมงคล ๓๐๘ ประการ ปรากฏ
 ในชุมนุมสองแห่งพระบาท อันประกอบไปด้วยจักรลักษณะ
 แห่งพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ใด ข้าพระพุทธเจ้า
 ขอประน้อมนมัสการ ซึ่งสมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้า
 นั้น ฯ ๒ ๗

พระมหาปุริสลักษณะเป็นคำรบสามนั้นคือ आयต
 ปัตถิ ว่ามีชั้นพระบาทอันบริบูรณ์ ยาวกว่าชั้นเท้าแห่ง
 ชนทั้งหลายอัน คือแต่ปลายพระบาทตราบเท่าถึงชั้นพระ-
 บาทกำหนดสี่ส่วน เป็นปลายพระบาทสองส่วน พระขงฆ์
 ตั้งลงในส่วนเป็นคำรบสาม ชั้นพระบาทนั้นอยู่ในส่วน

เป็นคำรบสี่ มีพื้นฐานคล้ายกับผ้ากัมพลแดง อันบุคคล
 พันให้กลมไว้ในปลายเหล็กใน และมีพื้นฐานดังลูกข้าง
 ๓ ๗

พระมหาปริสตร์ลักษณะเป็นคำรบสี่นั้น ทรงแทงคือ
 ม่นวพระหัตถ์ และนวพระบาทอันยาวดงหนึ่งนวแห่งวานร
 แต่ทว่า วิเศษด้วยอ่อนฟู ขางตนม่งข้างปลายเรียวขน
 ไปโดยลำดับ แดกลมงามเหมือนด้วยแห่งหรรดาต อัน
 บุคคลชยาดด้วยน้ำมันเงอันเจ็ดด้วยยางสุรภี แล้วและ
 คลึงให้กลม ๓ ๗

พระมหาปริสตร์ลักษณะเป็นคำรบห้า นั้น มุทตลุน
 หัตถปาโท คือมีพระหัตถ์อันอ่อนดงหนึ่งพนแห่งผ้าย
 อันบุคคลติดได้รอยครึ่งแล้ว แลใส่ลงในน้ำมันเนยอันได้
 แล้วแลนำมาวางไว้ ๓ ๗

พระมหาปริสตร์ลักษณะเป็นคำรบหกนั้น ชาลหัตถ-
 ปาโท คือมีพระหัตถ์แลพระบาทอันประกอบไปด้วยดว
 ข่าย แลนวพระหัตถ์ทั้งสี่แห่งพระมหาบุรุษเจ้านั้น โดย

ยาวประมาณเสมอกันเป็นอันเดียว ทั้งต้นและปลายนิ้ว
 พระบาททั้งหากเหมือนกัน เหตุตั้งนั้นในกาลเมื่อเหยียด
 ออก รอยข้อของคลักเขาชัดเจนกัน ดูหนึ่งว่าจะตลอด
 ชึ่งกัน ๆ เป็นอันเดียวทุก ๆ ข้อของคลัก แห่งพระหัตถ์และ
 พระบาทนั้น ๓ ฯ ๖ ฯ

พระมหาปริสรัลักษณะเป็นคำรบเจ็ดนั้น อุตสังขปา-
 โท คือพระบาทมขอตง ณ เบื้องบนแห่งหลังพระบาทไม่
 เหมือนขอเท้าแห่งชนทั้งหลายอื่น ชนทั้งหลายอื่นนมขอ
 เท้าหยงลงตงคดแน่นในหลังเท้า เหตุตั้งนั้นบาทาแห่งชน
 ทั้งหลายอื่นจงกระต่าง ดูหนึ่งตรงไว้ด้วยเดือย บม
 อาจที่จะกลับกลอกโดยควรแก่สบายได้ เมื่อเดินไปแล
 ยกชน พนบาทากมได้ปรากฏแก่ผู้อื่น ขอพระบาทแห่ง
 พระมหาบุรุษเจ้านนชนไปตงอยู่ ณ เบื้องบนหลังพระบาท

อนนตามพระอดีตถกถาคำฎกา ว่าสูงขึ้นมาประมาณ
 ๒ นิ้ว ๓ นิ้วแต่หลังพระบาท แต่ที่ว่ากำบังอยู่ ณ ภายใน
 จะได้ปรากฏเห็นภายนอก อย่างขอเท้าชนทั้งหลายอื่น

หามได้ เหตุตั้งนั้นพระกายเบองบน จำเดิมแต่พระนาภ
 ขนไปจึงมีไต่ห้วนไหว ดูหนึ่งว่ารูปทองอันบุคคลตั้ง
 ไว้ในนาวา แต่พระกายเบองดำนห้วนไหว พระบาท
 ก็กลับกลอกผันแปรได้โดยสะดวก เมื่อบทธจรไป ฝ่ายพระ-
 บาทก็ปรากฏแก่คนทั้งหลาย อันอยู่เบองหน้าเบองหลัง
 และข้างทั้งสอง แลแลเล็งแลดูเฉพาะปรากฏแก่ชนทั้ง-
 หลายอันอยู่ในเบองหลัง แลแลเล็งแลดูดูพันเท่าแห่งข้าง
 ทั้งหลายหามได้ ๓ ฯ ๗

พระมหาปริสฺตลักษณะเป็นคัมภีรเบตนั้นคือ เอนิซังโฆ
 ว่ามีพระชงฆ์อันบริบูรณ์ด้วยมั่งสะเหมือนด้วยแข่งทราย
 อธิบายว่า ประกอบไปด้วย พระชงฆ์นั้นล้อมไปด้วย
 มั่งสะเสมอโดยรอบ ดูหนึ่งทอง ชาวสาลและทองชาว
 แดง ๓ ฯ ๗

พระมหาปริสฺตลักษณะเป็นคัมภีรเบถ้านั้นคือ ฐิตโก
 วจโนนมันโต อุภหิ ปาณิตเลหิ ชานุกานิ ปริมสติ
 ปริมชชติ ว่าพระมหาบุรุษเสด็จประดิษฐานตรง มิได้

นอมพระองค์ลง และดูพระชานุมณฑลได้ ด้วยฝ่า
พระหัตถ์ทั้งสอง ๑ ฯ ๘ ฯ

พระมหาปริสัลักษณะเป็นคำรบสิบนั้นคือ โกลโศหิต
วัตตुकุโย โห ว่ามีพระองค์ที่ลับอันฝัก เหมือนด้วยฝักบัว
ทองกำบังไว้ ดูหนึ่งที่ลับแห่งสัตว์ มีอุสุภราชแล
กฤษกร เป็นต้น ๑ ฯ ๓๐ ฯ

พระมหาปริสัลักษณะเป็นคำรบสิบเอ็ดนั้นคือ สุวัณณ
วัณโณ ว่ามีพระสีระสนิทแน่นละเอียด ดูหนึ่งแห่ง
ทองอันบุคคลชาติด้วยชาติหรรษคุณ แลวดนเปลวประทัปกวด
แล่วกระทำวิกรรมด้วยรงแลวแลตงไว้ แลผิวพระกาย
นงามเสมือนด้วยสีทอง ๑ ฯ ๓๑ ฯ

พระมหาปริสัลักษณะเป็นคำรบสิบสองนั้นคือ สุ
มัจฉี ว่ามีผวหน่งอันละเอียด เหตุตั้งนั้น อันว่ารูปลอน
ละเอียดแลละอองอันนำมาซึ่งภาวะเค้ราหมอง ก็มีไตของ
อยู่ในพระบวรกาย แม้นตกต้องกักตงเกลอนไป ตจ
หนึ่งต่อมน้ำ อันกลมกลึงไป จากใบบัว แม้นฉะนนักต

สัมเด็จพระสัมพันธูปุทธเจ้าทั้งหลายก็กระทำซึ่งอุทกกิจ มี
ชำระพระหัตถ์ เป็นต้น เพื่อประโยชน์จะต่อเอาซึ่ง
ระดูอันสบายแลประโยชน์จะให้เป็นบุญแก่ทายกทั้งหลาย

๑ ๗

๑๒ ๗

พระมหาปริสัถลักษณะเป็นคำรบสิบสามนั้นคือ เอเก-
กโลโม ว่ามีพระโลมาบังเกิดในชุมพระโลมา ๆ ละเส้น

๑ ๗

๑๓ ๗

พระมหาปริสัถลักษณะเป็นคำรบสิบสี่นั้นคือ อุทกค
โลมา ว่ามีพระโลมาทั้งหลาย มีปลายขนขนเบองบน
อธิบายว่า พระโลมาทั้งหลาย อันมีพรรณอันดำสนิท
ดุจหนึ่งว่าดอกอัญชันเขียว เวียนเป็นทักษณาวัฏ ครัน
ถึงที่สุด ก็มปลายขนเบองบนแลวกดงอยู่ มีอาการ
ดุจหนึ่ง จะเลี้ยง แลดู ซึ่ง ศิริโสภาค แห่ง พระ พักตร์ มณ ทล

๑ ๗

๑๔ ๗

พระมหาปริสัถลักษณะเป็นคำรบสิบห้า นั้น คือ พรหม
ชุกัตโต ว่ามีพระกายตรงดุจหนึ่งกายแห่งพรหม ๑ ๗ ๑๕ ๗

พระมหาปริสส์ลักษณะเป็นคำรบสิบหกนั้น คือ สัตตสุ-
 สโท ว่ามีพระองค์หน้าด้วยพระมังสะบริบูรณ์เป็นอันดี
 ในที่เจ็ดแห่ง คือ หลังพระหัตถ์ทั้งสอง แลหลังพระบาท
 ทั้งสอง แลพระองค์ทั้งสองแลพระสอหนึ่ง เหตุดังนั้น
 หลังพระหัตถ์แลพระบาททั้งหลาย จึงมีชายพระเส้นกำบัง
 บมิได้ปรากฏ ๑ ฯ ๑๖ ฯ

พระมหาปริสส์ลักษณะเป็นคำรบสิบเจ็ดนั้นคือ สัพพ
 พัทธกกายี ว่ามีพระกายทงปวงบริบูรณ์ ดุจหนึ่งกึ่ง
 กายท่อนหน้าแห่งพระยาราชสีห์ พระยาราชสีห์หมกกาย
 ท่อนหน้าบริบูรณ์ ท่อนเบื้องท้ายบกพร้อมมิได้บริบูรณ์
 พระกายทงปวงแห่งพระมหาบุรุษเจ้านั้น เหมือนด้วยกาย
 ท่อนหน้าแห่งพระยาราชสีห์ ๑ ฯ ๑๗ ฯ

พระมหาปริสส์ลักษณะเป็นคำรบสิบแปดนั้นคือ บิณฑัน
 ตรังโธ ว่ามีท่ามกลางพระปฤษฎางค์ จำเดิมแต่กฏ
 ประเทศตราบเท่าถึงพระสอ แลแล้วแสดงอยู่เป็นอันดี ท่าม
 กลางปฤษฎางค์ก็เต็มอดุจแผ่นกระดานทอง ๑ ฯ ๑๘ ฯ

พระมหาปริสัถลักษณ์เป็นคำรบสิบเก้าอันคือ นิโครธ
 ปริมณฑโล ว่ามีพระปริมณฑลตุงหนึ่งปริมณฑลแห่ง
 ต้นไทร คือพระกายตุงเท่าโต แลว่าคือพระพาหอัน
 เหยียดออกทั้งสองข้าง วัดตุงที่สุดข้างโน้นข้างนั้นก็ประ-
 มาณเท่านั้น ๓ ฯ ๑๘ ฯ

พระมหาปริสัถลักษณ์เป็นคำรบยสิบนั้นคือ สัมภวัฏฏัก
 ชันโร ว่ามีพระสถอกลมเสมอดด้วยรูปสระโพนน้อยอันแล้ว
 ด้วยทอง เมื่อพระองค์ตรัสพระพุทธุฎกา พระเส็นก็ไม่
 ปรากฏ พระสุรเสียงตุงตุงหนึ่งเสียงเมฆ ๓ ฯ ๒๐ ฯ

พระมหาปริสัถลักษณ์เป็นคำรบยสิบเอ็ดนั้นคือ รสัค
 คัสคัค ว่า มหาบุรุษเจ้ามีเส็นอัน จะรับรสอาหาร อัน
 ประเสริฐ คำพิสดารว่า พระเส็นสำหรับจะนำไปซึ่ง
 รสอาหารนั้นถึงเจ็ดพัน มีปลายขนมาณเบองบนแล้วก็
 ประชุมเข้าทพระสอ เหตุตั้งนั้นพระอาหารประมาณเท่า
 เม็ดงาดกถึงปลายชีวหา ก็แผ่ซาบทั่วพระกายทั้งปวง
 ๓ ฯ ๒๑ ฯ

พระมหาปริสัลักษณะเป็นคำรบยสืบสองนั้น คือ สห-
 หนุ ว่ามีพระหนเหมือนด้วยคางแห่งราชสีห์ คางเบอง
 ต้าแห่งราชสีห์บริบูรณ์ พระหนแห่งพระมหาบุรุษบริบูรณ์
 ทงเบองบนเบองต้า ปราภฏเหมือนวงพระจันทร์เมอฉดับ
 สองคำ ๑ ๗ ๒๒ ๗

พระมหาปริสัลักษณะเป็นคำรบยสืบสามนั้นคือ จัตตา
 พัสทันโต ว่ามีพระหนตฉฉฉดับ ๑ ๗ ๒๓ ๗

พระมหาปริสัลักษณะเป็นคำรบยสืบสี่นั้นคือ สัม
 ทันโต ว่ามีพระหนตเรียบเสมอดุจหนงพนแห่งสังข์ อัน
 บุคคลตัดด้วยเลอย ๑ ๗ ๒๔ ๗

พระมหาปริสัลักษณะเป็นคำรบยสืบหานั้นคือ อจวิ-
 พทันโต ว่ามีพระหนตมีไต่ห่าง และขิดดุจหนงวาร์อยขิด
 ด้วยกูกัน แลงามดุจหนงระเบียบแห่งแกวฉเชยรอันบุคคล
 ตงไว้ในเครื่องทอง ๑ ๗ ๒๕ ๗

พระมหาปริสัลักษณะเป็นคำรบยสืบหกนั้นคือ สุตก
 ทาโร ว่ามีพระเชยฉฉฉฉฉฉฉ ประกอบไปด้วย

พระรศัมรุ้งเรือง ล่องเสี้ยซึ่งรศัมแห่งดาวประกายพุกฤษ

๓ ๗

๒๖ ๗

พระมหาปริสัลักษณะเป็นคำรบยตีบเจ็ดนั้นคือ ปหู
ตชิวโห ว่ามีพระชิวหาอันอ่อนแลยาวแลกว้าง แลประ
กอบไปด้วยวรรณอันงาม อาจทะหลบเข้าแล้วแลดู
ช่องพระนาสิกได้เพราะเหตุอ่อน แลอาจเสี้ยวดูช่อง
พระกรรณทั้งสองได้เพราะเหตุยาว แลอาจแผ่ปกพระ-
นลาฏได้ทั้งปวง ถึงที่ไรพระเกศเหตุกว้าง ๓ ๗ ๒๗ ๗

พระมหาปริสัลักษณะเป็นคำรบยตีบแปดนั้นคือ พรหม
สโร ว่ามีพระสุรเสียงดุจหนึ่งเสียงแห่งพรหม แลนการ-
เวก คือบริสุทธฺ์ประกอบไปด้วยองค์แปด ชนม่าจำเดิม
แต่พระนาภี เพราะเหตุว่าที่ บังเกิดแห่ง อักษรอันกุศล
บารมีหากชำระให้บริสุทธฺ์ ๑ ๗ ๒๘ ๗

พระมหาปริสัลักษณะเป็นคำรบยตีบเก้านั้นคือ อภิ-
นัลเนตโต ว่ามีพระเนตรอันดำสนิทขยับนัก ไซ้จะดำสนิท
ทั้งดวงพระเนตรหามีได้ แลพระเนตรทั้งสองนั้น ในท่อน

ทศวรรจะเขยวักเขยวบริสุทษยงนัถ์ เหมือนดวยสี่ดอกสาม
 หาด ทศวรรจะเหล็องกัเหล็องบริสุทษ์ เหมือนดวยดอก
 กรรณิกา ทศวรรจะแดงกัแดงบริสุทษ์ เหมือนดวยพรรณ
 แห่งดอกหงอนไก่ ทศวรรจะขาวกัมีพรรณอันขาวบริสุทษ์
 เหมือนดวยดาวประกายพฤษ์ ทศวรรจะดำกัประกอบ
 ไปดวยพรรณอันดำบริสุทษ์ เหมือนดวยลูกประคำดีควาย
 แลพระเนตรทงสองนัถ์ ปรากกุดจหนัองว่าสี่หับญชรแก้ว
 มณีอันเทพดาเผยไว้ในสุวรรณวิมาน ๑ ๗ ๒๙ ๗

พระมหาปริสัถัษณะเป็นคำรบสามสิบนั้นคือ โคปุขุโม
 ว่าดวงพระเนตรทงปวงอันมองได้ ดุงดวงเนตรแห่งโคปุตร
 มีพรรณอันแดง อันคลอดในครุหนัองนั้น ๑ ๗ ๓๐ ๗

พระมหาปริสัถัษณะเป็นคำรบสามสิบเอ็ด นั้นคือ
 อุณณา ภูมุกันตเร ซาดา ว่าพระอุณณาโลมแห่งพระ
 มหาบุรุษ มีอยู่ในระวาง แห่ง พระ ขนงท่าม กลาง พระนลาฏ
 มีพรรณอันขาวบริสุทษ์ เสีมอดดวยพรรณดาวประกาย-
 พฤษ์ แลอันตุงหนัองพนแห่งผ้าย อันบุคคลดัดไ้ร้อย

วาระแล้ว แลใส่ลงในน้ำมันเนยอันใสแลตั้งไว้ อนึ่งว่า
 เสมอด้วยนุ่นตั้งนี้ ว่าอุปมาด้วยพรรณอันขาว แล
 พระคุณณาโลมนี้ ถ้าแลพระองค์จะถือเอาที่สุดแล้ว
 และคร่าออกก็ยาวประมาณถึงพระพาหา ครั้นตั้งแล้วก็
 เวียนเป็นทักษิณาวฏฏ แลมีปลายขนเบอบนแสดงอยู่
 เป็นอันดี แลรุ่งเรืองด้วยศรัทธาอันพึงใจยิ่งนัก ดุจหนึ่งต่อม
 เงินอันบุคคลตั้งไว้ ในท่ามกลางแผ่นกระดานทอง ถ้ามี
 ฉะนั้นก็เสมือนขรรขาร่า อันออกมาจากหม้อทอง ถ้า
 มีฉะนั้นดุจหนึ่งดาวประกายพฤษ์ อันรุ่งเรืองอยู่ในอากาศ
 อันยอมไปด้วยรัศมีแห่งอรุณ ๓ ฯ ๓๓ ฯ

พระมหาปริสัลักษณะเป็นคำรบสามสิบสองนั้น คือ
 อุนหิสัสีโส ว่ามีพระเศียรอันประกอบไปด้วยพระอุนหิสั
 และบทว่า อุนหิสัสีโส นี้ อาคัยจรรณสองประการคือ
 สัภาวะมีพระเศียร อันมีพระนลาฏเต็มบริบูรณ์ดุจหนึ่ง
 พันไว้ด้วยแผ่นอุนหิสัประการ ๓ คือ สัภาวะมีพระเศียร

อันบริบูรณ์ประการ ๓ และขอ ซึ่ง ว่ามีพระ นลาฏอัน
 บริบูรณ์นั้น คือพนพระมิ่งตะนุชน จำเดิมแต่หมวก
 พระกรรมเบองขอปากขอบพระนลาฏทงปวง มาตราบ
 เท่าถึง หมวกพระกรรม เบองซ้าย และ รุ่งเรือง เลื่อม
 ประภัสสรเหมือนด้วยแผ่นอุณหิส แห่งพระมหากษัตริย์
 อันมีมาในภายหลัง ชนทั้งหลายเห็นพระลักษณะอันนี้ จึง
 ได้กระทำ แผ่นอุณหิส ถวายแก่ กษัตริย์ ทงหลาย ลีบ ๆ มา
 ขอซึ่งความพระเคียรอันบริบูรณ์นั้น คือพระเคียรแห่งพระ
 มหาบุรุษเจ้านกกลมบริบูรณ์มิได้บกพร่อง งามดุจสิ่งของ
 อันบุคคลคลั่งไห้กลมแล้วและตั้งไว้ นัยหนึ่งว่ากลมเสมี่ยม
 ต่อมน้ำ และพระมหาปรีดิ์ลักษณะ คือ อุณหิสสี่ไสนมี
 อธิบายเป็นสองประการนี้ ๓ ๗ ๓๒ ๗

พิจารณาตามพระบาลี และอรรถกถาฎีกาหมา
 ปรีนิพพานสูตรและชีนาลังการได้ความแต่เพียงนี้ ๗

ถวายเป็นวิธานในททวัตต์ตีสมมหาปรีดิ์ลักษณะ๓๒ประการ
 สิ้นอธิบายแต่เท่านี้ ๗

พระมหาปริสัถลักษณะ ๓๒ นี้ แต่ละพระองค์ ๆ สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้า จำแนกเป็นนัยโดยอาการ & ๆ ก็มีมัจฉิกุศลกรรมที่เป็นผู้แต่งให้ได้ ๓ ก็มีมัจฉิกขัง คือสำแดงผลสัทธิกรรม ๓ ลักษณะนี้ คือลักษณะ ๑ ลักษณะอันสังสัทธิ คืออันสังสัทธิแห่งพระลักษณะ ๑ เป็นอาการ & ฉะนั้น ฯ

พระมหาปริสัถลักษณะเป็นปถมคือ สุปตัญญูตปาทน์ มีกุศลธรรมสุจริต ๓ ประการ มีกายสุจริตเป็นอาทิ และทานสังวิภาค คือจำแนกแจกทานและสมาทานศีลและรักษาอุโบสถ และปฏิบัติบิณฑบาตตามราตมณพราหมณาจารย์ และเคารพแก่ผู้ใหญ่ในตระกูลเป็นอาทิ ที่พระองค์บังเกิดเป็นมนุษย์ในกาลก่อน สมาทานมั่นมิได้เงยโคลงสร้างสมาธิอันดีสัทธิสัทธิกับเศษเสี้ยนมหากลับนั้น และเป็นกุศลธรรมตถกต่าง ก็มีมัจฉิกขังนั้นคือ สุปตัญญูตปาทน์ ลักษณะบังเกิดให้ปรากฏว่าโลกกับทั้งเทวโลกจึงรู้เกิด ว่าพระองค์มีสมาทานมั่นในกุศลธรรมทั้งปวง ด้วยเหตุคือมี

พระบาทอันประดิษฐานเป็นอันดีนั้น ลักษณะ ก็คือภาวะมี
พระบาทตั้งเป็นอันดีนั้น ลักษณะอันบังจามีตรับมีอาจเพื่อ
จะให้จลาจลได้นั้น เป็นอันดีส่งผลแห่งพระมหาปริส
ลักษณะนี้ ๗

พระมหาปริสลักษณะองค์หนึ่งคือ จักกลักษณะบาท
นั้น ว่าด้วยกรรมได้แก่กุศลที่พระองค์เสวยพระชาติเป็น
มนุษย์ในภพก่อน ๆ และได้นำมาซึ่งความสุขเกษมเป็น
อันมาก คือช่วยบันเทาเสียซึ่งทุกข์ภัยต่าง ๆ และตกแต่ง
พิทักษ์รักษาคุ่มครองบ็องปกเป็นธรรม สุจริตใน ประเทศราว
ป่าและบ้านเมือง ให้ทาน วัตถุ ๓๐ ประการ คืออन्नทาน ๓
ปานทาน ๓ วัตถุทาน ๓ ยานทาน ๓ มาลาทาน ๓ คันช-
ทาน ๓ วิเลปนทาน ๓ สยันทาน ๓ อาวาสทาน ๓ ปทัပ္ย
ทาน ๓ เป็น ๓๐ ประการกับทั้งบริวาร ชื่อว่าสปริวาร-
ทาน ๗

อन्नทานนั้นคือ ให้ข้าวยาข้าวส่วยเป็นทาน เมื่อ
ให้ข้าวยาแก่พระภิกษุสงฆ์ ก็ให้กับทั้งพญานะ แล้ว

ถวายของกตัมประการต่าง ๆ แล้วถวายปณัตโภชนาหาร
มือเนกสุปพยุชนะเป็นบริวาร เมื่อจะให้ปานทานก็ให้
นำปานะ มานามะม่วง เป็นอาทิ อันนับเข้าในอัฐยานแปล
ก็ไม่ให้แต่นำปานะเปล่า กระทำช่าวยากูช่าวส่วยเป็นบริ-
วารแล้วและให้ ๓

เมื่อจะให้วัตถุทานเป็นผืนผ้ายมได้สำเร็จ ก็คิดให้
พอเป็นผัจวรชน ๓ กติ ๒ ชนกติเป็นอาทิ แล้วก็ให้ตาย
เส้นตายพัน และเข็ม ให้อาสนะทงงเย็บผ้า และช่าวยากู
ช่าวส่วย และน้ำมันทาหลังทาเท้า ให้นายอมและรางใต้
นายอม และกบปียการกสำหรับย้อมผ้า ๓

เมื่อจะให้ยานะคือรองเท้าให้หญิงสำหรับใต้ และไม่
สำหรับห้อย และน้ำมันทา และกระทำสิ่ง ๓ ประการ
คือช่าว คือนำปาน คือผ้า เป็นบริวารแห่งยานทานนั้นแล้ว
จึงให้ ๓

เมื่อจะให้มาลาทานก็ไม่ให้แต่ดอกไม้ล้วน กระทำ
ให้เจ็ดด้วยของหอม และกระทำสิ่ง ๔ ประการ ซึ่งกล่าว
แล้วในเบื้องตนเป็นบริวารแล้วจึงให้ ๓

เมื่อจะให้คันทรานเพื่อจะบูชาพระมหาโพธิ์ แลพระ-
 เจดีย์ และอาสนะที่พังชรรมและโบลานที่จารึกพระพุทธรวณะ
 และอบเสนาสนะก็ดี ไม่ให้แต่ของหอมเปล่า ให้ทอง
 สำหรับบดและภาชนะสำหรับใส่ และกระทำสิ่ง ๕ ประการ
 อันกล่าวไว้ในเบื้องตนเป็นบริวารแล้วจึงให้ ๗

เมื่อจะให้กลปนทาน คือเครื่องลูบไล้ มีต้นว่า
 หรดาล และมโนลีลา และแบ็งจินณบีระ เพื่อประโยชน์
 แก่พระเจดีย์เป็นอาทิ ก็ให้กบตงภาชนะและกระทำสิ่ง ๖
 ประการ อันกล่าวไว้ในเบื้องตนเป็นบริวารแล้วจึง
 ให้ ๗

เมื่อจะให้ปัทมทาน คือน้ำมันตามบูชาในสถานพระ-
 เจดีย์และพระมหาโพธิ์ โรงที่พังชรรมที่อ่านโบลานก็ดี ก็
 ให้กบตงใส่ประทบกระเบื้องประทบภาชนะใส่น้ำมัน และ
 กระทำสิ่ง ๘ ประการดังกล่าวไว้ในเบื้องตน เป็นบริวาร
 แล้วจึงให้ ๗

ให้ท่านตั้งนช่อว่าสปริวารทานเป็นกุศลธรรม ให้
เกิดเป็นมหาปรีดิ์ลักษณะ คือจักกัลักษณะปาท ๗

กัมมัสริกขกนนั้นคือ ให้ปรากฏว่าโลกจรรู้เกิดว่า
พระองค์นำมาซึ่งประโยชน์และสุขแก่ชนเป็นอันมาก และ
ให้สปริวารทานมาแต่ก่อน ๆ ด้วยเหตุคือ ฝ่าพระบาท
ประกอบไปด้วยจักรลักษณะนั้นแล ๗

ลักษณานิสังสันได้แก่สภาวะมีบริวารมาก ๗

พระมหาปรีดิ์ลักษณะ ๓ พระองค์ คือ อายตบัพณทัต ๓
และทฆงคฤท ๕ และพรหมมุชคตตท ๓๕ นี้ รวมกรรมรวม
อานิสังสัน กรรมนั้นได้กิริยาที่พระองค์บังเกิดเป็นมนุษย์
ในภพก่อน ๆ และเว้นจากปาณาติบาตมาตั้งกาลนาน
กัมมัสริกขกนนั้นคือ ให้ปรากฏว่าโลกทั้งปวง ก็นั่ง
เทวโลกจรรู้ว่า พระองค์เว้นจากปาณาติบาตมาตั้งกาล
ช้านาน ด้วยเหตุคือพระมหาปรีดิ์ลักษณะทั้งสามนี้ ๗

พระมหาปรีดิ์ลักษณะองค์หนึ่งคือ สัตตตัสสันทท ๓๖ ท
หนาเจ็ดแห่งนั้นว่าด้วยกรรม ก็ได้แก่กิริยาอันพระองค์

ให้ประณตโกชนทาน สันกาลสี่อสังขยยังด้วยเส้นมหา
 กัลป์ เป็นกรรมตกแต่งให้บังเกิด กัมมตริกชนนั้นได้
 แก่สภาวะให้ปรากฏว่าโลกทั้งปวง กับทั้งเทวโลกจรูซึ่ง
 สภาวะแห่งพระองค์ให้ประณตโกชนทาน มาสันกาลนาน
 ด้วยเหตุนี้เถิด ๗

ลักษณะนั้นคือมัทหนาเจ็ดแห่ง มีได้ประณตลาภเป็น
 อานิสงส์ ๗

พระมหาปริสัลักษณะ ๒ พระองค์ คือ มุทุตลหัตถ
 ปาท ๕ และซาลหัตถปาท ๖ นั้น ร่วมกรรมร่วม
 อานิสงส์ กรรมนั้นก็ได้แก่กริยา อันพระองค์กระทำ
 ส่งเคราะห์แก่มหาชนด้วยสังคหวัตถุ ๔ คือทาน ๓ บิย-
 วาจา ๓ ประพฤติซึ่งประโยชน์คือ สั้งสอนให้รู้จักซึ่งกิจ
 อันควรและมิควรจะพึงกระทำ และบุคคลอันควรและมิ
 ควรจะพึงส่งเสปเป็นอาทิ ๓ คือสภาวะร่วมสุขร่วมทุกข์
 กัน ๓ เป็น ๔ ประการ อันพระองค์สร้างสมสันกาลนาน
 นี้แลเป็นกุศลกรรมให้บังเกิด พระมหาปริสั ลักษณะทั้งสอง
 พระองค์นี้ ๗

ลักษณะอันสังสันได้แก่สภาวะ พระองค์มีบริษัชน
สังเคราะห์เป็นอันดี ๓

พระมหาบุรุษลักษณะ ๒ พระองค์คือ อุตสังฆปาท
ที่ ๗ และอุทรัชคโคโลมที่ ๔ ร่วมกรรมร่วมอันสังสว่าด้วย
กรรมคือกิริยา อันพระองค์กล่าววาจา อันอาศัยซึ่งประ-
โยชน์ชวนชวนหน้า และอาศัยซึ่งทศกัศรรมเป็นวาจาอัน
ไปในเบื้องบน คือสังกัตสันกาลชานาน ๓

กัมมสรีริกชก คือ สภาวะให้ปรากฏว่าโลกทั้งปวงกับ
ทั้งเทวโลกจงรู้ว่า พระองค์กล่าววาจาอันสังกัตเห็นปาน
ณะสันกาลชานานด้วยเหตุนี้เกิด ๓

ลักษณะอันสังสันคือ สภาวะพระองค์อุดมประเสริฐ
สังกัตดีกว่าสัตว์ทั้งปวง ๓

พระมหาบุรุษลักษณะพระองค์หนึ่งคือ เอนินชงโมที่ ๗
ว่าด้วยกรรม ก็ได้กิริยาอันบอกวิสามาพาหริวิชาเป็นต้น
และบอกศิลาปศาสต์รต่างๆ และจรณะคือ คีล ๕ คีล ๗

ศีล ๑๐ และพระปาฏิโมกข์สังวรศีล และกัมมสังกตชาน
 ปัญญาเป็นต้น โดยเคารพ เป็นกุศลกรรมตกแต่งให้ได้ ฯ

กัมมสังกริขณนั้นคือ สำแดงให้ปรากฏว่าโลกทั้งปวง
 จงรู้เถิดว่า พระองค์บอกวิชาบอกศิลปศาสตร์เป็นอาทิโดย
 คำรบสี่นกาลนานด้วยเหตุนี้ ฯ

อานิสังส นั้น คือภาวะ มี ลากอน สัมควร แก่ชราวาส
 และบรรพชิต ฯ

พระมหาปริตส์ลักษณะ ๒ พระองค์ คือ ฐิตโกว อโนน
 มันโต ปริมชชติที่ ๘ แลนิโครชปริมณ๗โลที่ ๑๘ ว่า
 ด้วยกรรม ก็คือสภาวะพิจารณาตรึกตรอง ในกิจอัน
 จะสังเคราะห์เสมอแก่มหาชน และรู้ว่าบุคคลผู้ ๆ ควรจะ
 นับถือว่าประเสริฐ และรู้ว่าคุณวิเศษแห่งบุรุษอันประ-
 เสริฐด้วยคุณ และรู้ว่าบุรุษผู้ควรแก่ทานสักการะเพียง
 นี้ ๆ ใครควรแก่ทานสักการะเพียงใดก็สังเคราะห์ให้เพียง
 นั้น ปัญญาหยั่งรู้อุบายวิเศษนั้น และเป็นกุศลกรรมที่
 พระองค์สร้างสมมาสิ้นกาลช้านานตกแต่งให้ได้ ฯ

กัมมัสริกขณันนั้นคือ ให้ปรากฏว่าโลกจรรู้เกิดว่า
พระองครุจกบุรุษวิเศษ แล้วกระทำสังเคราะห์ให้เสมอกัน
กาลนานด้วยเหตุนี้ ๓

ว่าด้วยลักษณะอันสังสันนี้ ก็ได้แก่ชนสมบัติและอริย
ทรัพย์ ๘ ประการ ๓

พระมหาปริสัลักษณ์ะ๓พระองค์คือ สหปุพพัทธมกาย
ที่ ๑๗ และปิตันตริงส์ที่ ๑๘ และสมวัฏฏชนรที่ ๒๐ นี้ว่า
ด้วยกรรม ก็คือสภาวะปรารถนาความจำเริญและประ-
โยชน์ และความสุภาพหากยังมีได้แก่มหาชน ด้วย
ทรงปรีดิกว่าทำในมหาชนนี้ จักจำเริญด้วยศรัทธา
และศีลและสัจและทานและบริจาค และเจริญด้วยโลกีย-
ทรัพย์และปัญญา ทำในเขาจะเจริญด้วยปัญญาหาร
สมบัติและเขตต์วัตถุ และสัตว์ทวิบาทจักุบาทและบุตร
ภรรยา และทาสกรรมกรบุรุษ และญาติและมิตรเฝ้าพันธุ
สภาวะปรารถนาซึ่งความเจริญแก่มหาชนดังนี้ เป็นกุศล
กรรมตกแต่งให้ได้ ๓

กัมมัสริกชกคือ ให้ปรากฏว่าโลกกับทั้งเทวโลกจ
 ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

รู้เถิดว่า พระองค์ปรารถนาซึ่งความจำเริญ ด้วยประ
 โยชน์แก่มหาชนมาสิ้นกาลนานด้วยเหตุนี้ และมีสภาวะ
 บมิได้เสื่อมจากสมบัติ และพระอริยทรัพย์ ๗ ประการ มี
 ศรัทธาเป็นต้นเป็นอันสงัด

พระมหาปริสัลักษณ์ะพระองค์หนึ่งคือ รศคคคคค
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

ที่ ๒๓ นี้ว่า มีพระเส็นอันบรรลอาหารอันประเสริฐนั้นว่า
 ด้วยกรรม ก็ได้แก่กุศลธรรมอันเป็นเหตุหาโรคมิได้ คือ
 สภาวะมิได้เบียดเบียนสัตว์ ผู้อื่นให้ลำบากด้วยมือด้วยกอน
 ดินด้วยไม้คอน และเครื่องสาตราวุธด้วยพระองค์ และมีได้
 บังคับให้ผู้อื่นเบียดเบียน เป็นกุศลธรรมอันสร้างสมมา
 สิ้นกาลช้านานนนี้เป็นกรรม ๗

กัมมัสริกชกนั้นคือ ให้ปรากฏว่าโลกจรรู้เถิดว่า
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

กรรมอันเป็นเหตุให้หาโรคมิได้นั้น พระองค์กระทำส
 ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

กาลช้านานด้วยเหตุนี้ และมีอาพาธน้อยเป็นอันสงัด ๗

พระมหาปริสัลักษณ์ะ ๒ พระองค์คือ อภินนเนตต

ที่ ๒๘ และโคปชุมที่ ๓๐ อันให้สำเร็จซึ่งเนตรสมบัตินั้น
 ร่วมกรรมร่วมอันสังคีตกัน ว่าด้วยกรรมกคคือกิริยา อัน
 พระองค์ทอดพระเนตรเล็งแลดูพหูชน ด้วยพระเนตรอันเป็น
 ทรก เป็นกุศลกรรมอันพระองค์สร้างสมมาสิ้นกาลช้านาน
 นิยมให้บังเกิด ๗

กัมมสรีริกชกนนั้นคือ ให้ปรากฏว่าโลกจรรู้เกิดว่า
 พระองค์เล็งแลดูมหาชนด้วยจักขุอันเป็นทรก สิ้นกาลนาน
 ด้วยเหตุนี้ และมีสภาวะมทเห็นเป็นทรกแก่จตุบริตส์และ
 เทพดา มนุษย์ และอสูร และสุบรรณ และคนขรรพ์ และ
 นาคทั้งหลายนั้นเป็นอันสังคีต ๗

พระมหาบุริสลักษณะ ๒ พระองค์คือ เอกเอกโลโมที่ ๓๓
 และอุณณาภมุกันตเรชาโต ที่ ๓๓ นี้ ร่วมกรรมร่วม
 อันสังคีตกัน กรรมนั้นคือกิริยาอันพระองค์กล่าวซึ่งคำสัตย์
 เป็นกุศลกรรมอันสร้างสมมาสิ้นกาลช้านานนิยมให้ได้ ๗

กัมมสรีริกชกนนั้นคือ ให้ปรากฏว่าโลกจรรู้เกิดว่า
 พระองค์กล่าววาจาอันบริสุทธีมิได้เป็นสอง สิ้นกาลนาน

ด้วยเหตุนี้ และมีสภาวะมหาชนประพาศิตตาม โดยอนุกุล
แก่พระอัชฌาจารย์เป็นอันสงฆ์ ฯ

พระมหาปริสฺถลักษณะ ๒ พระองค์คือ จิตตาศิขิตันโต
ที่ ๒๓ และอวิรพทันโตที่ ๒๕ ร่วมกรรมร่วมอันสงฆ์กัน
ว่าด้วยกรรม ก็คือกล่าวคำอันมิได้เป็นบีสุณาวาจาสัน
กาลนาน เป็นกุศลกรรมนิยมให้ได้ ฯ

กัมมัสริกขณันคือ ให้ปรากฏว่าโลกทั้งปวงจงรู้
เถิดว่า พระองค์มิได้กล่าวคำบีสุณาวาจ อันเป็นเหตุจะ
ให้ชนแตกราวจากกัน สิ้นกาลช้านานด้วยเหตุนี้ และมี
อภิชบริตฺถเป็นอันสงฆ์ ฯ

พระมหาปริสฺถลักษณะ ๒ พระองค์คือ ปหุตฺทวิโ
ที่ ๒๖ และพรหมสโรที่ ๒๘ ร่วมกรรมร่วมอันสงฆ์กันว่า
ด้วยกรรม ก็คือกล่าวคำเว้นจากมรุตฺตวาจ อันสร้างสมมา
สิ้นกาลนาน ฯ

กัมมัสริกขณันคือ ให้ปรากฏว่าโลกทั้งปวงจงรู้

เกิดว่า พระองค์มิได้กล่าวคำมรุตวาจา สิ้นกาลนานด้วย
เหตุนี้ และมีถ้อยคำอันบริสุทธ์พึงเชอถอเป็นอันสูงส่ง ฯ

พระมหาปริสัลักษณะพระองค์หนึ่งคือ สัททันต์ที่ ๒๒
นี้มีได้กล่าวซึ่งสัมผัปปลาปกถา เป็นกุศลกรรมนิยมให้
ได้ ฯ

กัมมสัริกชกนนั้นคือ ให้ปรากฏว่าโลกทั้งปวงจรรู้
เกิดว่า พระองค์มิได้กล่าวคำสัมผัปปลาป สิ้นกาลนาน
ด้วยเหตุนี้ และหาผู้อาจกำจัดมิได้เป็นอันสูงส่ง ฯ

พระมหาปริสัลักษณะสองพระองค์ คือ สัมพันต์ที่ ๒๔
และสุตฺถุททาฐที่ ๒๖ นี้ร่วมกรรมร่วมอันสูงส่งกัน กรรมนั้น
คือสัมมาอาชีวะ เป็นกุศลกรรมนิยมให้ได้ ฯ

กัมมสัริกชกนนั้นคือ ให้ปรากฏว่าโลกจรรู้เกิดว่า
พระองค์เพียงชีวิตด้วยสัมมาอาชีพนันบริสุทธ์เสมอ สิ้น
กาลนานด้วยเหตุนี้ และมีสุขิบริวารเป็นอันสูงส่ง ฯ

พระมหาปริสัลักษณะพระองค์หนึ่งคือ โกโสหิตวัตถุ
คุยหัท ๓๐ นนฺวาทถวยกรรม คือกุศลที่พระองค์เสวยพระ

ชาติเป็นมนุษย์ในภพก่อน ๆ และตั้งอยู่ใน ราชสมบัติ
 โดยยังคงหลาย อันเป็นญาติและมิตรและสหายร่วมใจ
 กัน และพลัดพรากจากกัน สิ้นกาลช้านานให้ประสบ
 พบกัน คือตั้งบุรุษทั้งหลายให้ประจำไว้ในที่ทาง & แพร่ง
 เป็นอาทิในภายในพระนคร และประดุพระนครทั้ง & ให้
 คอยดู ถ้าเห็นมารดาพลัดบุตรเที่ยวพิลาปหา ก็ให้ปลอบ
 เอาใจ ให้อาบน้ำและให้บริโภคน้ำอาหาร แล้วยังคนให้
 ช่วยเสาะแสวงหาบุตร เมื่อพบแล้วก็ให้พามาให้ประสบ
 กันกับมารดาเป็นอาทิดังนี้ เป็นกุศลกรรมให้เกิดพระมหา
 ปุริสลักษณะนี้ ๗

กัมมสังกรชนัน เป็นเนื่อความว่าคนทั้งหลายที่สมัคร
 พร่อมเพรียงกัน อยู่ไม่พลัดพรากจากกันแล้ว ย่อม
 ประคองบ้องปกซึ่งกัน ๆ และมีตบมั่งเดี่ยซึ่งโทษแห่งกัน
 ณะนี้ พระองค์สร้างสมมาสิ้นกาลนาน เป็นกรรมนิยม
 ให้เกิดมหาปุริสลักษณะ คือพระองค์ทลบนันผู้กนิมิตร
 มีตบไว้ให้ปรากฏว่า โลกทั้งปวงกับทั้งเทวโลกจรรู้เถิดว่า

พระองค์กระทำทุกสิ่งเห็นปานดั่งนี้ ด้วยเหตุพระคุณลักษณะ
กำลังอยู่นั้น

ว่าด้วยลักษณะก็คือ โทโสहितวัตตुकุคุณลักษณะนั้น ฯ

ว่าด้วยอานิสงส์ ก็คือสภาวะพระองค์มบุตรมาก คือ
อยู่ครองสมบัติจะมีบุตรมากนัปัน เมื่อใดตรัสกับบุตร คือ
พุทธบริษัทมาก

พระมหาปริตลักษณะองค์หนึ่งคือ สัจฉนวันโน
ที่ ๓๓ ว่าด้วยกรรมก็ได้เหตุ ๒ ประการ คือบมิได้ลูอำนาจ
แก่โทโสมาตั้งกาลนาน ๓ คือให้เครื่องลาด และผ้าอัน
สุขุมเป็นอาทิสกาลนาน ๓

กัมมัสริกขกนนั้นคือ ให้ปรากฏว่าโลกทั้งปวงจงรู้
เถิดว่า พระองค์บำเบญทุกสิ่งเห็นปานดั่งนั้น ด้วยเหตุคือ
มีผวพรรณดงทอง นว่าด้วยลักษณะก็คือ สัจฉนวันโน
นั้น ลักษณะอันตั้งต้นนั้นคือได้เครื่องลาดอันละเอียดอ่อน

และได้ผ่านงูฆ่าหมคือโสมพัตตร์ และกับปาดิกพัตตร์ และ
โกไสยพัตตร์ และกัมพลพัตตร์อันละเอียดย ๗

พระมหาปริตส์ลักษณะพระองค์หนึ่งคือ สุธุมัจฉวิ ๓๒
ว่าด้วยกรรมก็ได้แกกิริยาที่พระองค์บังเกิด เป็นมนุษย์ในภพ
ก่อน ๆ และอุตสาหะไปสู่สำนักสมณพราหมณ์ แล้ว
ได้ถามว่าสิ่งใดเป็นกุศลเป็นอกุศล สิ่งใดประกอบด้วย
โทษและหาโทษมิได้ สิ่งใดจะควรมิควรจะพึงสั่งเสพยา
สิ่งใดเมื่อบุคคลกระทำ และจะประพฤติเป็นไป เพื่อมิ
เป็นประโยชน์และทุกขสันกาลช้านาน สิ่งใดบุคคลกระทำ
แล้ว และประพฤติเป็นไปเพื่อประโยชน์และสุขสันกาลนาน
กิริยาที่อุตสาหะได้ถามดังนี้แล เป็นกุศลกรรมอันพระองค์
ได้สร้างสมมาสันกาลนาน นิยมให้เกิดมหาปริตส์ลักษณะ
คือสุธุมัจฉวิ ๗

กัมมสิริกขณันคือ ให้ปรากฏว่าโลกทั้งปวงจงรู้
เถิดว่า พระองค์ประกอบไปด้วยอุตสาหะ ได้ถามในการ
กุศลเป็นอาทิ ด้วยเหตุคือ สุธุมัจฉวิ ๗

ลักษณะนั้นคือ สุขุมจืด ลักษณะอันสูงส่งนั้น คือ
ทรงพระบัญชาหาผู้เสมอมิได้

พระมหาปรีดีลักษณะพระองค์หนึ่งคือ อุณหิสต์สันน
บังเกิดด้วย อำนาจกุศลกรรม ที่พระองค์เป็นใหญ่ เป็น
ประธานแก่มหาชนในการกุศลกรรม คือกาย คือวจี คือ
มโนสุจริต และทานสังวิภาค และสมาทานศีลและรักษา
อุโบสถ และปฏิบัติบิดามารดาสมณพราหมณาจารย์ และ
เชษฐาปเจียนกรรม และกุศลกรรมอื่น ๆ กว้านัก
อันพระองค์สร้างสมมาสิ้นกาลนาน เป็นกรรมตกแต่งให้
ได้

กัมมตรีภพนั้น คือให้ปรากฏว่าโลกจรรู้เกิดว่า
พระองค์เป็นประธานในการกุศล สิ้นกาลนานด้วยเหตุนี้
และมีมหาชนคือพุทธบริษัท และเทวดา อสูร สุปรรณ นาค
คนธรรพยนต์อำนวยความสะดวกเป็นอันสูงส่ง และ
กุศล กรรม ที่ ตก แต่ง พระ มหาปรีดี ลักษณะ ๓๒ ประการ
นี้ พระองค์ตรัสเฉพาะแต่บำเพ็ญเมื่อเสวยพระชาติเป็น

มนุษย์ เพราะเหตุว่าเกิดเป็นมนุษย์นั้น เป็นที่บำเพ็ญ
พระบารมี ปรากฏว่าพระชาติอื่น ๆ จะนำมาสำแดงก็ได้
ด้วยง่าย จึงเฉพาะตรัสแต่พระชาติเป็นมนุษย์ ใ้ว่าบังเกิด
เป็นชาติอื่น แล้วจะไม่บำเพ็ญพระบารมีหามิได้ บำเพ็ญ
อยู่ แต่จะไม่ปรากฏเป็นกองการกุศลอันใหญ่ยิ่งเหมือน
เมื่อเป็นมนุษย์ฉะนี้ ๗

สำแดงอาการระ ๔ ๆ ในพระมหาปริตต์ลักษณะ ๓๒
โดยสังเขปยุติการเพียงนี้ ๗

ลำดับนี้สำแดงในพระพุทธเจ้า บำเพ็ญพระบารมีเป็น
อริกทั้ง ๓ ประการสืบไป พระพุทธเจ้าที่ เป็นบัญญัติริก
ยิ่งด้วยบัญญัติฉะนี้ แต่ปรารถนานั้นในใจว่า จะใคร่ตรัส
เป็นพระเจ้า ๗ อสงไขยมหากัลป์ แต่ออกวจีเภทว่าจะขอ
ตรัสเป็นพระเจ้านั้นถึง ๘ อสงไขยมหากัลป์ แต่พร้อม
ด้วยกาย พร้อมด้วยวาจา พร้อมด้วยจิต ได้ลัทธพยากรณ์
เป็นนิยตโพธิสัตว์แล้ว อีก ๔ อสงไขยกับเศษแสนมหากัลป์
จึงได้ตรัสเป็นพระสัมพันธุพุทธเจ้า ๗

สิริทงคิดในใจ สิริทงออกวาจา สิริทงพร้อมทั้งกาย
ทงวาจาจิตได้ ๒๐ อสงไขยกับเศษแสนมหาถัณฑ์ ๖

พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นศัทธิขาทกยงด้วยพระศรัทธาณัน แต่
คิดอยู่ในใจ ๓๔ อสงไขย แต่ออกวาจาแล้วณัน ๓๗ อสงไขย
พร้อมด้วยกาย พร้อมด้วยวาจา พร้อมด้วยจิต ได้พยา-
กรณ์แล้วอก ๘ อสงไขย จึงได้ตรัส ๖

สิริทงสามโกฏฐาศ์เป็น ๔๐ อสงไขย ๖

พระพุทธเจ้าทเป็นวริยาชกยงด้วยความเพียรณัน แต่
คิดอยู่ในใจ ๒๗ อสงไขย แต่ออกวาจาอยู่อก ๓๖ อสงไขย
พร้อมทั้งกายและวาจา พร้อมทงจิต ได้พยากรณ์แล้วอก
๓๖ อสงไขย จึงได้ตรัส ๖

สิริทงสามโกฏฐาศ์ได้ ๗๐ อสงไขย กับเศษแสนมหา
ถัณฑ์แล ๖

บุคคลผู้ปรารธนาเป็นพระพุทธเจ้า ด้วยการอันมี

ประมาณเท่านั้น พึงปรารถนาสมบัติ ๘ ประการ มนุส
 สัตตัง คืออาตมาภาพเป็นมนุษย์ ๑ ลิงคัมปัตติ คือ
 อาตมาภาพเป็นบุรุษ ๑ สัตถุทัสสันัง คือได้พบพระพุทธ
 เจ้า ๑ เหตุคือประกอบไปด้วยอุปนิสัยสมบัติ อาจจะได้
 พระอรหัตต์ในชาตินั้น ๑ ปัพพัชชา คือทรงเพศบรรพชา
 อยู่ ๑ คุณสมบัติ คือบริบูรณ์ด้วยคุณ คือทรงฌาน
 อภิญญา ๑ อธิกาโร คือบริจาทาน ๑ ฉันทตา คือมี
 ความปรารถนาอันมีกำลัง ๑ พร้อมด้วยสมบัติ ๘ ประการ
 ฉะนั้น ความปรารถนาจึงจะสำเร็จ ๗

อนึ่งให้ประกอบไปด้วยพุทธภูมิ ๕ อุตสาโท คือความ
 เพียร ๑ อุมัตโต คือปัญญา ๑ อวิฐฐานัง คืออธิฐาน ๑
 หิตจริยา คือเจริญเมตตา ๑ เป็น ๔ ประการด้วยกัน ฉะนั้น ๗

อนึ่งให้ประกอบด้วยอชฌาศัย ๖ ประการ เนกขัมมัต
 ฌาสโย คืออชฌาศัยในเนกขัมม มีบรรพชาเป็นอาทิ ๑
 ปวิเวกชฌาสโย คืออชฌาศัยในที่สงัด ๑ อโลภชฌาสโย
 คืออชฌาศัยในอันไม่มีได้โลก ๑ อโทสชฌาสโย คืออช-

ฌาคัยในอันบมิได้โกรธ ๓ อโมหัชฌาตโย คืออัชฌาคัย
 ในอันบมิได้หลง ๓ นิสัสสรณัชฌาตโย คืออัชฌาคัย
 ในพระนิพพาน ๓ เป็นอัชฌาคัย ๖ ประการด้วยกัน ประ-
 พุติเป็นไปเพื่อจะให้แก่แห่งพระโพธิญาณ ๗

อธิบายพระมหาปุริสลักษณะ ก็จบลงแต่เพียงนี้.

ปฐมสมโพธิกถา

ฉบับพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

มงคล ๑๐๘ ในมหาบุรุษลักษณะที่ ๒

“แล้วก็ทูลทำนายลักษณะอื่นสืบต่อไปว่า เหงา
ปาดตเลตุ จกุกานิ ซาดานิ พระราชกุมารน มพนฝ่าพระบาท
ทั้งสอง ประกอบด้วยลายลักษณะกัจจกรข้างละอันในท่าม
กลางฝ่าพระบาท และจักรนนมก้า ๓,๐๐๐ ประกอบด้วยกง
และตุ้มบริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง และภายนอกกรอบก
จักรนั้น ประดับไปด้วยรอยรูปอัญจตุตรศีตมงคล ๑๐๘
ประการ คือ รูปดอก ๑ รูปแว่นส่องพระพักตร์ ๑ รูป
ดอกพุดซ้อน ๑ รูปสายสร้อย ๑ รูปสังวาล ๑ รูปถาดทอง
๑ รูปตั้ง ๑ รูปมัจฉาทงคู้ ๑ รูปปราสาท ๑ รูปขอ ๑ รูป

เส้าต้าย ๑ รูปเศวตฉัตร ๑ รูปพระขรรค์ ๑ รูปพัดใบตาล
 ๑ รูปพัดหางนกยูง ๑ รูปพัดวาลวชนี ๑ รูปมงกุฏ ๑ รูป
 บาตร ๑ รูปพวงดอกมลิ ๑ รูปดอกนิลอุบล ๑ รูปดอก
 อุบลขาว ๑ รูปดอกอุบลแดง ๑ รูปดอกบัวแดง ๑ รูป
 ดอกบัวขาว ๑ รูปหม้อเต็มด้วยน้ำ ๑ รูปถาดเต็มด้วยน้ำ ๑
 รูปมหาสมุทรทั้งสี่ ๑ รูปเขาจักรวาล ๑ รูปป่าหิมพานต์ ๑
 รูปเขาพระสุเมรุ ๑ รูปพระจันทร์ ๑ รูปพระอาทิตย์ ๑
 รูปหมุดาวนักษัตรฤกษ์ ๑ รูปทิวป่าใหญ่ทั้งสี่รูปทิวป่า
 ทงพัน ๑ รูปบรมจักรพรรดิกับทรงราชบริวาร ๑ รูปสิ่ง
 ทักขินาวัญ ๑ รูปสุวรรณมัจฉา ๑ รูปจักรทงคู้ ๑ รูป
 คงคาทงเจ็ด ๑ รูปสระใหญ่ทงเจ็ด ๑ รูปเขาปรีภันทง
 เจ็ด ๑ รูปพระยาครุฑ ๑ รูปจระเข้ ๑ รูปธงชายธงผ้า
 ทงผ่น ๑ รูปรัตนบัลลังก์ ๑ รูปเกาอี้ ๑ รูปเขา
 ไกรลาส ๑ รูปพระยาราชสีห์ ๑ รูปพยัคฆราช ๑ รูป
 ช้างเอราวัณ ๑ รูปพระยาม้าพลาหก ๑ รูปพระยาพาสุกร
 นาคราช ๑ รูปพระยาหงส์ ๑ รูปไก่เถื่อน ๑ รูปอุสุภราช
 ๑ รูปพระยาช้างอุโบสถ ๑ รูปพระยาช้างนักษัตร ๑ รูป

มังกรทอง ๑ รูปมหาพรหม ๔ หน้า ๑ รูปเรือทอง ๑ รูป
 เต้าทอง ๑ รูปแม่โคกับท่งบุตร ๑ รูปกนิษฐผู้ ๑ รูปนาง
 กนิษฐ ๑ รูปนกกการเวก ๑ รูปนกกกระเรียน ๑ รูปนกยูง ๑
 รูปนกจากพราภ ๑ รูปนกพริก ๑ รูปนกมาพจรเทวโลก
 ๒ ชั้น ๑ รูปโสฬสมหาพรหมทั้ง ๑๒ ชั้น ๑ สิริเป็นรอยรูป
 มงคล ๑๐๘ ประการ* เป็นบริวารล้อมงจักรใหญ่ ใน
 ท่ามกลางฝ่าพระบาททั้งสองซ้ายขวาด้วยกัน อันนี้จัดเป็น
 มหาบุรุษลักษณะคำรบ ๒”

อนุพยัญชนะ ๘๐

“ไซ้แต่เท่านั้นพระมหากุมารนี้ ประกอบด้วยพระ-
 อัสติยานุพยัญชนะพระลักษณะน้อยอก ๘๐ ทศ คือ มโนพระ-
 หัตถ์และนิ้วพระบาทอันเหลืองงาม ๑ นิ้วพระหัตถ์และนิ้ว

* นับจำนวนคงคา ๗ สระใหญ่ ๗ เขาปรีภคทั้ง ๗ จกามาพจร
 เทวโลก ๖ โสฬสมหาพรหม ๑๖ นอกนั้นนับ ๑ รวมจะได้ ๑๐๘
 ถัดอีกจำนวนที่แยกนับ ๑ ก็อนับพระจันทร์และพระอาทิตย์
 เป็น ๑ ตามอรรถกา (ลุมังกลวิสาสินี) ซึ่งเรียงศัพท์ไว้รวมกัน
 จึงจะได้ ๑๐๘

พระบาทเรียวออกไปโดยลำดับแต่ต้นจนปลายนั้น ๓ พระหัตถ์
 และนิ้วพระบาทกลมตุงนายช่างกลึงเป็นอันดนน ๓ พระนขา
 ทง ๒๐ มัดอันแดง ๓ พระนขาทง ๒๐ นนงอนงามซ่อนขนเบอง
 บนมิตไคคอมลงในเบองตำตุงเล็บแห่งสามัญชนทงปวงนั้น ๓
 พระนขานนมพรรณอันเกลียงกลมสันทมไครวรอยนั้น ๓ ขอ
 พระหัตถ์และขอพระบาทซ่อนอยู่ในพระมั่งส้มไคสูงชนปรา
 กฏออกมายุ่นนอกนประการ ๓ พระบาททงสองเสมอกัน
 มิไคย้อมไคใหญ่กว่า กั้นมาตรว่าเท่าเม็ดตงานัน ๓ พระดำเนิน
 งามตุงอาการดำเนินแห่งกัญชราติ ๓ พระดำเนินงามตุง
 สัทราษ ๓ พระดำเนินงามตุงดำเนินแห่งหงส์ ๓ พระดำเนิน
 งามตุงอัสกราชดำเนิน ๓ ขณะเมื่อยนจะย่างดำเนินนนยก
 พระบาทเบองชวย่างไปก่อน พระกายเยองไปชางเบอง
 ชวาก่อนน ๓ พระชาณุมณฑลเกลียงกลมงามบริบูรณ
 บมิไคเห็นอัญฐิสะบายปราฏออกมายุ่นนอก ๓ มบุรุษ
 พยัญชนะบริบูรณ ค้อมไคมไคกรยามารยาทคล้ายสัทรนน ๓
 พระนาภมิไคบกพร่อง กลมงามมิไควิกถไนทไคทหนงน ๓
 พระอุทรมีสัณฐานอันถกน ๓ ภายในพระอุทรมีรอยเวอน

เป็นทักษิณาวุธ ๓ ลำพระเพลิงทั้งสองกลมงามดุจลำสุวรรณ
 กัททลน ๓ ลำพระกรทั้งสองงามดุจวงแหงเอราวัดเทพ
 หัตถน ๓ พระองค์กายพิใหญ่่น้อยทั้งปวงจำแนกเป็นอันดี
 คื่องามพร้อมทุกสิ่งหาทศมไदन ๓ พระมิ่งสระทศวรรจะ
 หนักหนา ทศวรรจะบางก็บางตามทศพร้อมทศทงพระสร
 ภาณ ๓ พระมิ่งสระมีไต่หตุในทไต่ทหน่งน ๓ พระ
 สรรกายทงปวงปราศจากต่อมและไฝปาน มูลแมลงวันมิได้
 มิในทไต่ทหน่งน ๓ พระกายงามบริสุทธิ์พร้อมสมกันโดย
 ลำดับทงเบองบนและเบองลางน ๓ พระกายงามบริสุทธิ์
 พร้อมสิ้นปราศจากมลทินทงปวง ๓ ทรงพระกำลังมากเสมอ
 ด้วยกำลังแห่งกฤษชาติ ประมาณถึงพันโกฏิข้าง ถ้าจะ
 ประมาณด้วยกำลังบุรุษก็ได้ถึงแสนโกฏิบุรุษน ๓ มีพระ
 นาสิกอันสูงน ๓ สันฐานพระนาสิกงามແล่นน ๓ ส
 พระโอษฐ์เบองบนเบองดามไต่เขาออกกว่ากัน เสมอเป็น
 อันดี มีพรรณแดงงามดุจสีมด่าดั่งสีน ๓ พระทนต์บริ
 สุทธิปราศจากมูลมลทิน ๓ พระทนต์ขาวดุจสีสังข์ ๓ พระ
 ทนต์เกลี้ยงสันทมไದೆเป็นรอรอย ๓ พระอนทรยทงหาม

จักขุนทรายเป็นอาทิ งามบริสุทธิทั้งสิ้น ๑ พระเชษฐวงศ์กรม
 บริบูรณ์ ๑ ดวงพระพักตร์มีสีฐานยาวสวย ๑ พระปราง
 ทั้งสองดูเปล่งงามเสมอกัน ๑ ลายพระหัตถ์มีรอยอันลึก ๑
 ลายพระหัตถ์มีรอยอันยาว ๑ ลายพระหัตถ์มีรอยอันตรง
 บมไต่ค่อมคด ๑ ลายพระหัตถ์มีรอยอันแดงรุ่งเรือง ๑
 รัศมีพระกายอันโอภาสเป็นปริมณฑลโดยรอบ ๑ กระพุ่ม
 พระปรางทั้งสองเครื่องครัดบริบูรณ์ ๑ กระบอกพระเนตร
 กว้างและยาวงามพอเสมอกัน ๑ ดวงพระเนตรกอบด้วยปล้ำท
 ทั้ง ๕ มีขาวเป็นอาทิ ผ่องใสบริบูรณ์ทั้งสิ้น ๑ ปลายเส้น
 พระโลมาทั้งหลายมิได้งอมมิได้คด ๑ พระชีวหามีสีฐานอัน
 งาม ๑ พระชีวหาอันบมไต่กระด้าง มีพระพรรณอันแดง
 เข้ม ๑ พระกรรมทั้งสองมีสีฐานอันยาวดูจกดับ
 ปทุมชาติ ๑ ช่องพระกรรมมีสีฐานอันกลมงาม ๑ ระเบียบ
 พระเส้น ทั้งปวงนั้นสละสลวยบมไต่เหตุในที่อันไดอัน
 หนึ่งนั้น ๑ แดงพระเส้นทั้งหลายซ่อนอยู่ในพระมั่งสีทั้งสิ้น
 บมไต่เป็นคลื่นพุ่มเหมือนสามัญชนทั้งปวงนั้น ๑ พระ-

เคียรสถินฐานงามเหมือนฉัตรแก้ว ๑ ปริมณฑลนลาภโดย
 กว้างยาวพอสมกัน ๑ พระนลาภมีสถินฐานงาม ๑ พระชนง
 มีสถินฐานอันงามดุจคันธอันก่งไว ๑ พระโลมาที่พระชนง
 มีเส้นอันละเอียด ๑ เส้นพระโลมาที่พระชนงออกชนแล้ว
 ลมราบไปโดยลำดับ ๑ พระชนงนั้นใหญ่ ๑ พระชนงนั้น
 ยาวสุดทางพระเนตร ๑ ผิวพระมังสะละเอียดทวทงพระกาย ๑
 พระสร้อยกายรุ่งเรืองไปด้วยสิริ ๑ พระสร้อยกายมีผิวหมอง
 ฝ่องใสอยู่เป็นนิตย์ ๑ พระสร้อยกายสดชื่นดุจดวงดอกปทุม
 ชาติ ๑ สร้อยสัมผัสอ่อนนุ่มสนิท บรมไถ่กระดางทวทงพระ
 กาย ๑ กลิ่นพระกายหอมฟุ้งดุจกลิ่นสุคนธฤษณา ๑ พระ
 โลมามีเส้นเสมอกันทั้งเส้น ๑ พระโลมามีเส้นละเอียดทวทง
 พระกาย ๑ สมอัสสาสะบัสสาสะอันหายพระทัยเข้าออกก็
 เดินละเอียด ๑ พระโอบฐมีสถินฐานอันงามดุจแยม ๑ กลิ่น
 พระโอบฐหอมดุจกลิ่นอุบล ๑ พระเกศาดำเป็นแสง ๑
 กลิ่นพระเกศาหอมฟุ้งจรดระหลบนัน ๑ พระเกศากลิ่น
 หอมดุจกลิ่นโกมลบุปผชาติ ๑ พระเกศา มีสถินฐานเส้นกลม

๓ ลวดยทุกเส้น ๓ เส้นพระเกศาตำสันทงสัน ๓ พระเกศาขอบ
 ดวยเส้นอันละเอียด ๓ เส้นพระเกศาบมิได้รู้อยงุ่น ๓
 เส้นพระเกศาเวียนเป็นทักษิณาวฏทุก ๆ เส้น ๓ วิจิตรไป
 ดวยระเบียบพระเกตุมาลา กล่าวคือต้องแถวแห่งพระรัศมี
 อันโชตินาการชน ๕ ณ เบื้องบนพระอุตตมังกคิโรตม้นัน ๓
 และพระลักษณะน้อยทงปวงดงพรรณนามานัน จัดเป็นอนุ
 พยัญชนะละสิ่ง ๆ ทงสันดวยกัน สิริเป็นอดีตยานุพยัญชนะ
 ครบถ้วนทง ๘๐ ทศ”

